

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)

Cilt: 1- Sayı: 2- Aralık 2017

ISSN: 2587-1331

ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ İÇİN YAZILAN KASİDELER

İlyas KAYAOKAY*

ÖZET

Şeyhülislâm Yahyâ, 17. asırda yaşamış çok yönlü bir şahsiyettir. Tarihçiler onu, üç defa şeyhülislâmlık makamına getirilen önemli bir devlet adamı olarak tanıırken, edebiyatçılar, birinci sınıf gazel şairi olarak bilirler. Edebiyat tarihimizde padişah şairler dışında pek az şahsiyet, hem devlet adamlığı hem şairliği ile meşhur olmuştur. Çalışmamızın konusunu, Şeyhülislâm Yahyâ'ya yazılan kasideler teşkil etmektedir. Hem önemli bir şair, hem önemli bir devlet adamı olması hasebiyle böyle bir konu üzerinde durulmaya değer görülmüştür.

Bu çalışma temel olarak iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, 17 şairin kaleme aldığı 33 kaside tanıtılmıştır. Bu kasidelerin yapısı incelenmiş ve özellikle Yahyâ'dan söz eden medhiye kısımları üzerinde durularak onun hangi yönlerine daha fazla dikkat çekildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise, kasidelerde yer alan beyitlerden hareketle Yahyâ'nın din ve devlet adamlığı, edebî yönü, âlimliği gibi bazı şahsî özellikleri üzerinde durulmuştur. Şairlerin Yahyâ için kullandığı kalıp ifadeler göz önüne alınarak, onun şairliği ve devlet adamlığı hakkında bazı tespitlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislâm Yahyâ, Kaside, Medhiye, Cömertlik, Adalet

QASİDAS WRITTEN FOR SHEIKHALISLAM YAHYA

SUMMARY

Sheikhalislam Yahya is a multi-faceted figure who lived in the 17th century. While historians have recognized him as an important statesman who has been brought to the shaykhalislam authority three times, the literati know him as a first-rate gazelle poet. In the history of literature, very few persons, except for the sultan poets, have become famous with both their statesman and poetry. The issue of our work is the casualties written in Yahya. Such an issue has been considered worthy of consideration because he is both an important poet and an important statesman.

This study mainly consists of two parts. In the first episode, 17 poets have been introduced in 33 minutes, which they received. The structure of these chasels was described and tried to find out which aspects of it were attracted more attention, especially to the narrative parts of Yahya's speech. In the second part, some personal characteristics such as Yahya's religion and statesman, literary direction, scholarship are emphasized on the basis of the couplets located in the kasilar. Some pointers about his poetry and statehood have been made, taking into account the patterns used by poets for Yahya.

Key words: Sheikhalislam Yahyâ, Qasida, Psalm, Generosity, Justice

GİRİŞ

17. asırda devlet adamlığı, âlimliği ve şair kişiliği ile dikkat çeken bir sima olan Yahyâ, 1561 senesinde İstanbul'da doğar.¹ Babası, şeyhülislâmlık yapmış olan Zekerriya Efendi'dir (ö.1593). Başarılı bir öğrenim hayatından sonra, Hoca Hayreddin

* Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, kayaokay_2323@hotmail.com.

¹ Abdulkadir Altunsu Yahyâ'nın doğum tarihi olarak 1553 senesini verirken (1972: 61), Rekin Ertem 1552 senesini doğum tarihi olarak vermektedir (1995: 1).

medresesinde müderris olarak göreve başlayan Yahyâ, Halep, Şam ve Mısır'da kadılık yapar. 1600 yılında İstanbul'a dönen Yahyâ, Bursa ve Edirne'deki kadılık vazifesinden sonra 1603'te İstanbul kadılığı, 1604'te Anadolu kazaskerliği altı ay sonra da Rumeli kazaskerliği görevine getirilir. 1609'da ikinci defa Rumeli kazaskeri olduktan sonra 1611 senesinde emekliye ayrılır. Ancak 1617'de üçüncü defa bu göreve atanır. 1622'de Hoca Saadeddin Efendi'nin oğlu Mehmed Es'ad Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa getirilir. Bu ilk şeyhülislâmlık vazifesi kısa süren Yahyâ, bu makamdan aynı yıl azledilir. 1625 yılında ikinci defa şeyhülislâm olan Yahyâ, bu görevi 1631 yılına kadar sürdürür. Devrin şeyhülislâmı Âhîzâde Hüseyin Efendi'nin idamı üzerine 1634 senesinde üçüncü kez şeyhülislâm olur. Yahyâ, bu görevi, vefat tarihi olan 1644 yılına kadar sürdürür. Toplamda 18 sene 3 ay meşihatta bulunan Yahyâ, IV. Murâd zamanında en parlak günlerini yaşar ve padişahla birlikte Revan ve Bağdat seferlerine iştirak eder (Altunsu, 1972; Bayraktutan, 1990; Ertem, 1995; Kaya, 2013; Kavruk, 2014).

Devlet kademelerinde önemli görevlerde bulunmuş olan Yahyâ, ayrıca devrin divan sahibi önemli şairlerinden birisidir. Özellikle gazel sahasında, sadece yaşadığı çağa değil, bütün klasik Türk edebiyatı tarihine mührünü vurmuştur. Bu çalışmada da ona sunulan kasideler ele alınacaktır. Daha önce bu konuda bir çalışma yapılmamıştır. Bayraktutan (1990) ve Kavruk'un (2014) çalışmalarında ona kaside sunan şairlerin sadece adları zikredilmiştir. Bayraktutan dört şair tespit ederken (Atâyî, Sabrî, Cevrî ve Nâilî) Kavruk da bu şairlere ek olarak üç şair daha eklemiştir (Nergisî, Rızâyî ve Râmî). “Şeyhülislâmlara Sunulmuş Kasideler” başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlayan Tuzalan (2010) ise, Yahyâ'ya sunulan bir kaside tespit edememiştir. Yalnızca Nâilî'nin iki “müzeyyel gazel”ini, “kaside” olarak değerlendirmiştir.

Yahyâ, şairler tarafından sevilen bir devlet adamıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Yahyâ için 17 şairin kaleme aldığı 33 kaside bulunmaktadır. Kavruk ve Bayraktutan'ın tespit ettiği yedi şaire ek olarak 10 yeni şair daha tespit edilmiştir. Bunların dışında müzeyyel gazel ve kıt'a-ı kebirlerde de Yahyâ övülmektedir. Bu hususta Nef'î'nin kıt'a-ı kebirisi meşhurdur. Ayrıca Bahâyî, Nâilî, Fâizî ve Tıflî'nin de Yahyâ için yazdığı müzeyyel gazeller vardır. Çalışmamız kasideleri kapsadığı için bu şairlerin manzumeleri çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Şeyhülislam Yahyâ için, Atâyî dört; Fâizî, Rızâyî, Cem'î, Sabrî ve Sehmî üçer kaside; Nâilî, Şeyhî Mehmed, Zuhûrî ve Kadrî ikişer kaside; Cevrî, Yârî, Râmî, Süheylî, Tıflî, Nergisî ve Sıdkî Paşa birer kaside kaleme almışlardır. Çalışmamızın ilk bölümünde bu kasideler tanıtılacak ve özellikle Yahyâ'dan bahseden medhiye kısımları üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde ise; bu kasidelerden hareketle Yahyâ'nın devlet adamlığı, şairliği, âlimliği ve bazı karakter özelliklerine değinilecektir.

1. ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ İÇİN YAZILAN KASİDELER

1.1. Nev'î-zâde Atâyî'nin Kasideleri

Nev'î-zâde Atâyî, Yahyâ hakkında en fazla kaside yazan şairdir. Şair, divanını bile Yahyâ Efendi'ye ithaf etmiştir. Atâyî Divanı'nda Yahyâ Efendi'ye pek çok nazire olduğu görülmektedir. Bu durum, şairin Yahyâ Efendi'ye olan hayranlığını göstermektedir. Atâyî'nin kaleme aldığı 33 kasideden dördü Yahyâ Efendi hakkındadır.

Ayrıca Sohbetü'l-Ebkâr adlı mesnevisinde de Yahyâ hakkında ebyât bulunmaktadır. Bu 4 kaside şunlardır:

1.1.1. Der-Medh-i Hazret-i Sadrü'l-'Ulemâ Yahyâ Efendi Sellemallahu Te'âlâ

Atâyî'nin bu ilk kasidesi bir şitâyyedir. Redif olmayan bu kasidede “-âm” sesi kafiyedir. *Mefâilün feilâtün mefâilün feilün* kalıbıyla yazılan kaside 34 beyitten oluşmaktadır. Kasidenin beyit dağılımına baktığımızda; 1-13. beyitler nesîb (şitâyye), 14. beyit girîzgâh, 15-25. beyitler medhiye, 26-30. beyitler fahriye, 31-34. beyitler dua bölümünü teşkil eder. Kasidenin teşbib bölümünde kış ve kışın tabiat ve insan üzerindeki etkileri tasvir edilir. Kış askerlerinin gül bahçesini yağmaya geldiği, ağaçların soyunarak beyaz bir ihram giydiği söylenir. Şair, girîzgâh bahsinde “edîb-i nîgû-nâm” diyerek Yahyâ'nın övgüsüne hazırlık yapar. “İyi ve güzel nam sahipli edib” tamlamasından da anlaşılacağı üzere Yahyâ'nın üzerinde durduğu ilk özelliği; onun “edebî” yönüdür.

Atâyî, medhiye bölümünde; seçkin biri olan Yahyâ'nın “zamanının en iyisi, reisi, devlet ve din işinde itimat edilen emîn” bir kimse olduğunu söyler. Onun övülmeye değer eşsiz bir tarzı, duruşu vardır. Yahyâ eli açık, cömert kimselerin başı, cömertlik tahtında yüksek makamlı bir hâkimdir. Şairin ifadesine göre onun cömertliğinin büyüklüğü, hem halkı hem yüksek zümreyi kapsayıcıdır. Şair, Yahyâ'yı Hümâ kuşuna benzetir. Kasidelerde memduhun Hümâ'ya benzetilmesi çok sık kullanılan bir kalıp ifadedir. Malumu üzere Hümâ'nın gölgesi talihin alametidir. Yahyâ da elinin gölgesiyle, bütün mahlûkatın muradına kavuşmasını sağlar. Şair, onun “gazabı büyük” biri olduğunu da vurgular.

Fahriye bölümünde Atâyî, sözü kendisine getirerek “bu muradına eremeyen talihsiz Atâyî senin cömertliğinin suyunu, senin evinin eşığının toprağı olarak gördü. Bundan sonra senin kapından ayrılır mı?” diyerek Yahyâ'ya olan bağlılığını ifade eder. Kendisiyle ilgili sıkıntıları ifade ettikten sonra dua bölümünde de onun adaletinin ve cömertliğinin daim olmasıyla ilgili temennilerde bulunur. Şair, kasideyi yazdığı zaman Yahyâ hayattadır ve ondan bir şeyler bekler. Ağırlıklı olarak onun cömertliği üzerinde durması, şairin beklenti içinde olduğunu gösterir. Yahyâ'nın şairlik yönüne ise; bu kasidede hiç temas edilmez.

1.1.2. Der-Sitâyîş-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi Rahmetu'llâhi 'Aleyh

Atâyî'nin bu ikinci kasidesi bir hazâniyyedir. “-dur” ek redifi ile yazıldığı için “râiyye” de diyebiliriz. 70 beyitten oluşan kaside, *mefûlü mefâilü mefâilü feülün* kalıbıyla yazılmıştır. Bu kaside, Yahyâ'nın ölümünden sonra yazılmıştır. Bu nedenle ilk kasideye nazaran daha farklı konuları işlemiştir. Yahyâ'nın adının anılmadığı bu kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-19. beyitler nesîb (hazâniyye), 20. beyit girîzgâh, 21-37. beyitler medhiye, 38-46. beyitler tegazzül, 47-57. beyitler medhiye, 58-67. beyitler fahriye, 68-70. beyitler dua bölümünü oluşturur. Atâyî, nesîb bölümünde hazan ile hüznü birleştirir. Ağaçların yapraklarının tıpkı bir insan gibi sararıp hastalandığını

söyler. Sararmış yapraklar şaire gizli bir hasreti, derdi, tasayı hatırlatır. Bu gizli dert, Yahyâ'nın ölümü olsa gerek. Zaten bir beyit sonra girîzgâh beytinde “hudâvend-i zamân” dediği Yahyâ Efendi'yi anar.

Medhiye bölümünde Yahyâ'yı “âlimlerin başı” şeklinde över. O kadar büyük bir âlimdir ki mübarek elinin hattı (tüyleri/çizgileri) sihre karşı konulmak için yapılan muskadır ve bu hususta heybet ve şeref sahibidir.

Şair, Yahyâ'nın güçlü bir şair olduğunu ifade eder. O, sözün iyisini ve kötüsünü bilen, hüner ve söz söylemede bir cevherdir. İnciler yağdıran şiirleri, manaları bağlayan elmadır. Eserleri, gönül ve can kulağının sesidir. Satırlarındaki mazmunlar, arzu ipinin incisidir.

Şair, onun cömertliğini uzunca över. Yahyâ'yı gökte bulunan yıldız benzeterek onun lütuflarının mücevherinin, cihan pazarının süslü sermayesi olduğunu söyler. Yahyâ'nın güneş gibi öyle yüksek bir mertebesi vardır ki onun sofrası dökülse, ekmek kırıntıları balık, yengeç gibi canlıların yiyeceği olur. Şair, güneşin ışıklarını bir pençeye benzeterek bu pençenin, onun kerem kapısının süpürgesi olduğunu ifade eder. Onun keremi gül bahçesindeki çemenleri aydınlatır. Ona layık olan kimseler, onun lütfuyla, tayy-ı zaman ve mekân gibi istediği şeylere ulaşır.

Şair, Yahyâ'nın hasımlarının durumundan bahseder. Onu eleştiren/yeren ahmaklar, onun ayağının toprağını süpüren hizmetçisidir. Yahyâ'nın kahrı, soğuk hazana nefes almayı öğreten bir gazaptır.

Atâyî, onun mektuplaşmalarından da söz eder. O, dostlarına gönderdiği mektuplar ile sözünü dinlettirir. Yahyâ, kalbî bir nazarla bakıldığında, insanı ikileme, kararsızlık içinde bırakmaz. O, hidayet nurunun çeşmesidir. Felek de o saf incinin kıymetini bilmemiştir. Şair, dua bölümünde; Allah'tan, onun itibarının çimenin her daim yeşil kalmasını temenni eder.

Kasidede en fazla, Yahyâ'nın âlimliği ve cömertliği üzerinde durulmuştur. Bu kasidenin ilk kasideden farkı, Yahyâ'nın ölümünden sonra kaleme alınmış olmakla birlikte Yahyâ'nın şairliğine de değinilmiş olmasıdır. Ayrıca kasidede, tegazzül bölümü de mevcuttur.

1.1.3. Bahâriye Der-Sitâyîş-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi

Atâyî'nin bu üçüncü kasidesi bir bahâriyyedir. “Nesîm” redifli bu kaside, *feilâtün feilâtün feilâtün feilün* kalıbıyla yazılmıştır. 21 beyitten müteşekkil kaside, klasik kaside anlayışından uzak bir görünümündedir. Yahyâ'nın doğrudan övgüsü, beyitlerde görülmez. 8-14. beyitler tegazzüldür. Kasidede baştan sona “nesîm” yani “latif esen rüzgârın” tabiat ve canlılar üzerindeki etkisi tasvir edilir.

Hem beyit sayısının kısa oluşu hem doğrudan övgünün hiç yer almaması, kasideyi farklı kılmaktadır. Esasında başlığı görmeseydik Yahyâ Efendi'ye sunulmuş olacağını aklımıza getirmezdik. *Nesîm ve Yahyâ Efendi arasında beyitlerde belki bazı*

ilgiler kurulmuştur diye düşündük ancak kasidede somut bir övgü unsuru görülmemektedir.

1.1.4. Der-Sitâyiş-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi Der-Nazîre-i Gazeleş

Atâyî'nin bu son kasidesi “yüz sürerüz” redifli olup doğrudan Yahyâ'nın medhiyesi ile başlamaktadır. Yahyâ'nın da bu redifte bir gazeli vardır. Zaten ona nazire olarak kaleme alındığını şair belirtir. 12 beyitlik bu kısa manzumede şair, Yahyâ için şunları söylemektedir:

“Nice zaman oldu ki emel toprağına yüz süreriz. “Ümit ondadır” diyerek ayağının toprağına yüz sürüyoruz. Samimiyetimizle, o sıkıntıyı anlayana halimizi arz ederiz. Varıp, o cömertliğe aşına olanın kapısına yüz süreriz. Ümit ederiz ki alnımızın kırışıklığını gidersin. O zor işleri halleden, çetinliği gideren müftü hazretlerine yüz süreriz. Güneş gibi başımız göklerde olsa da o yüce gök gibi olanın kapısına yüz süreriz. O yüksek rütbeyle vesile olan, herkes tarafından kabul edilen merdivenine, eğer sıra bize gelirse merdivenin ayağına yüz süreriz...”

Yahyâ'nın şairliğine hiç değinmeyen şair onun lütfu, cömertliği üzerinde durmaktadır.

1.2. Kaf-zâde Fâizî'nin Kasideleri

Şeyhülislâm Yahyâ'nın etkisinde kalan şairlerden biri olan Fâizî ile Yahyâ arasındaki münasebet, sadece şairlik sahasında değildir. Bürokrasi alanında da bu iki şahsiyeti birlikte görüyoruz. Yahyâ Efendi, Fâizî'nin âmiridir. “Çünkü o, Selanik kadısı olduğu zaman, Yahyâ da Rumeli kazaskeridir.” (Okatan, 1995: 66) Şairin, Yahyâ Efendi için yazdığı üç kasidesi, üç beyitlik kıt'ası, bir de müzeyyel gazeli vardır. Yahyâ'ya olan sevgi ve saygısını gösteren bu kasideler şunlardır:

1.2.1. Der Sitâyiş-i Hazret-i Şeyhü'l-İslâm Melâz-ı 'Ulema-i A'lâm Hazret-i Yahyâ Efendi

Redifinden dolayı “gül” kasidesi olarak da bilinen bu kaside, 26 beyitten oluşmaktadır. *Mefâilün feilâtün mefâilün feilün* kalıbıyla yazılan bu kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-6. beyitler nesîb, 7. beyit girîzgâh, 8-18. beyitler medhiye, 19-23. beyitler fahriye, 23-26. beyitler dua bölümüdür. Şair, nesîb bölümünde, daha sonra Yahyâ ile ilişkilendireceği “gül”ü anlatır. Gül, baharda zuhur eder, açılır, ömrü kısadır, görüntüsü bir kadehe benzer.

Medhiye bahsinde Fâizî, felekteki güneşle aynı rütbede gördüğü Yahyâ Efendi'nin yaradılışının temizliğinden söz ederek, onun bu saflığını gören gülün, daima ona karşı boynu bükük halde af dilediğini ifade eder. Yahyâ'nın gösterdiği cömertliklerin tablosunu kimse resmedemez. Şair onu güle benzeterek, onun ayarında

bir gülün, bu bahçeye henüz gelmediğini söyler. O, eli cömert olan zat, lütuf ve cömertlik baharıdır. Ona düşmanlık ederek gezenlerin ayağında diken, onun hoşnut olduğu, hak yolunda olan dostlarının ayağında ise gül vardır. Şair, dua beytinde Yahyâ'nın hasımlarını Hakk'ın ateşine havale ettiğini söyler.

Kasidede Yahyâ'nın şairliğine dair bir beyit söylenmez. Yakın dostu Atâyî gibi Fâizî de onun en fazla cömertliği üzerinde durur.

1.2.2. Be-Hıdmet-i Hazret-i Üstâd-ı Sütûde-Evsâf Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi

Fâizî bu kasidesini, Selanik kadılığı yaptığı dönemde, Yahyâ'nın da Rumeli Kazaskeri olduğu zamanda yazar. Yahyâ hakkında yazılan üç kasideden en uzununu olup 68 beyitten oluşmaktadır. İlk kasideye nazaran burada redif kullanılmaz. *Feilâtün feilâtün feilâtün feilün* kalıbıyla yazılan kasidede “-âf” sesi kafiye olarak kullanılır. Kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-12. beyitler nesîb, 13-15. beyitler girîzgâh, 16-62. beyitler medhiye, 63-68. beyitler dua bölümüdür. Fahriye bölümü kasidede bulunmaz. Kasidenin nesîb bölümünde şarap ve şarapla ilgili hususlardan bahsedilir.

Medhiye bölümünün girişinde Yahyâ için şu tarif yapılır: “Âlimlerin direği, mülkün temeli, devletin temiz kişilikli adamı, milletin yardımcısı, Ömer gibi insaf sahibi bir devlet yöneticisi... Eskimiş feleği süsleyen, yapmacık sözler söylemeyen, ince kılı yaran söz ustası, bütün hüner sahiplerinin üstadı... Din ve devlet işlerini yapmaya niyetli, güçlü, şerefli kimselerin ileri geleni... Takvada Bâyezîd, zühdde âlimlerin Cüneyd'i, peygamberlerin takipçisi, günahsızların önde gideni...” Şaire göre Yahyâ; kendisine güvenilen, herkes tarafından doğruluğu kabul edilen, inanılan, dürüst, mübarek vasıflara sahip, şahlar şahının divanında her zaman en önde oturan bir hâkimdir.

Fâizî, Yahyâ'nın eserlerinin değerinden ve şairliğinden övgüyle bahseder. Bu hususta onu, geçmişte yaşamış âlimler ile mukayese eder. O, faziletli kimseler, eğer Yahyâ'nın hâlis eserlerini görmüş olsaydı, kendi noksanlıklarını itiraf ederlerdi. Yine onun belagatteki kuvvetini göstermek adına ünlü “Keşşâf” adlı eserin sahibini anar. Eğer o, Yahyâ'nın belagatteki gücünü idrak etmiş olsaydı, bu meşhur eserini kimseye göstermeye cesaret edemezdi. En şerefli söz sahipleri bile, onun eseri karşısında canını kurtarmak için saklanır. Kıymetli olan eserlerinin nüshası, her tarafa yayılmıştır. Sarraf, o nadir bulunan zâtın şiirleri gibi saf altını daha görmemiştir. Onun taze şarap gibi olan şiirlerini, insanlar birbirlerine hediye olarak verir. Onun her sözü, anlayan için bir kitap olur.

Fâizî, Yahyâ'nın diğer şairlerin pek değinmediği tasavvufî yönüne de değinir. Şairin beyanına göre; o sürekli duayla meşgul olur, fakr u fenâ ehli ile aynı mecliste olmaktan lezzet alırdı. Devletin işlerinden de yüz çevirirse, buna şaşılmamalıdır. Onun kesrete asla tahammülü yoktur.

Şair, Yahyâ'nın meclisinin irfan dolu olduğunu söyler. Onun meclisi, başka meclislere benzemez. Yahyâ'nın ulvî vasıflarını da ancak felek kâtibi, gökyüzü üzerine yazabilir. İrem bağına ferahlık veren rütbesi, insanı sonu olmayan bir kıskançlığa düşürür. Onun lütuf ve kereminin rüzgârının, her tarafta meşhur olduğunu ifade eden

Fâizî, müşkülü olan herkesin onun kapısına gittiğini söyler. Şair, dua bölümünde onun şerefli ömrünün uzun olmasını diler.

Kaside genel itibariyle, Yahyâ'nın devlet adamlığı, âlimliği, şairliği ve tasavvufi yönünü ele almaktadır.

1.2.3. Der Sitâyîş-i Hazret-i Üstâd-ı A'zam Şeyhü'l-İslâm-ı Mu'azzam Yahyâ Efendi Sellemehü'l-Lahü Te'âlâ

Fâizî'nin bu üçüncü kasidesi, 62 beyitlik bir râiyyedir. *Mefûlü mefâilü mefâilü feûlün* kalıbıyla yazılan manzumede, “-dur” rediftir. Kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-13. beyitler nesîb, 14-18. beyitler girîzgâh, 19-47. beyitler medhiye, 48-55. beyitler fahriye, 56-62. beyitler dua bölümüdür. Nesîb bölümünde, aşk, âşık ve maşuk gibi konular üzerinde durulur. Girîzgâhta ise, “o bezm ki” kalıbı ile memduhun meclisi tarif edilir.

Medhiyede Yahyâ, “âlimlerin şeyhi” olarak görülür. Şair, onun büyük yerlerde âlimlere reislik yaptığından söz eder. O öyle büyük bir âlimdir ki bir meclise geldiği vakit, oranın meşhur faziletli kimseleri yerin dibine geçer.

Yahyâ Hz. Peygamber'in izinden giden bir devlet ve din adamıdır. O, zamanın İmam-ı Azam'ı, din ve devletin doğru ve güvenilir adamıdır. Şair, onu “ikinci Yusuf” diye adlandırır. Yusuf, divan şiirinde hem güzelliğin hem de iyi yöneticilerin sembolüdür. Yahyâ, devrin yöneticileri içinde takvâ sahibi olanıdır. O, yeryüzünün büyük divanının kadısıdır. Zayıf kimselerin yardımcısı, üstün yaradılışlı bir hâkimdir. Halk, onun lütfuyla ferahlık bulur. O, gaflete düşen zalimlere terbiye verir, onları uyandırır, zor kullanarak eziyet eden kimseleri Hakk yoluna getirir. Onun zamanında, rezillerin eziyetleri, kimseyi korkutamaz. Yahyâ, daima Hakk'ın tarafındadır. Hem devletin padişahının otağının sırlarına, hem gönül erbabının sırlarına vakıftır. Fakirleri korur, cömert evi, kırılmış insanlar için sığılacak yerdir. Lutf u ihsanda Hatem-i Tay'dan daha üst rütbededir.

Fâizî, onu Aristo'ya benzetir. O, Allah'la meşgul olan bir Aristo'dur ki temkinli her düşüncesi, fikri nur şimşeği gibidir. Her nüktesi, düşmanına hançer ve kılıç gibi saplanır. Yahyâ, dünyadan tecrit olmuş, zühd sahibi feyizle dolu bir kimsedir. Bazen tasavvuf ehli ile bir köşeye çekilir.

Şair, Yahyâ'nın şairliğine dair bazı tespitlerde bulunur. Şaire göre; onun eserleri ve sözlerinin temeli sağlamdır. O, kalemiyle dinin hamiliğini yapar. Şiiri ve yazısı, sihri çürütür. Beyitleri kıyamete kadar ayakta durur, sarsılmaz. Yahyâ, şiirlerinde gerçek ve mecazı şiirinde bir araya getirir. Onun şiirleri hem yakıcı ateş hem söndüren su gibidir.

Fâizî, bu kasidesinde bizlere tezkireci olduğunu hatırlatır. Yahyâ'nın şiir anlayışını, şairliğini bir münekkid gibi okuyucuya sunar. Bu kasidede de Yahyâ'nın neredeyse bütün özelliklerine (şairliği, âlimliği, devlet adamlığı vb.) temas edilir.

1.3. Rızâyî Mehmed Ali Çelebi'nin Kasideleri

Rızâyî ile Yahyâ arasında bir akrabalık vardır. Yahyâ, Rızâyî'nin öz dayısıdır. Babasını erken yaşta kaybeden Rızâyî'ye Yahyâ sahip çıkar, onu yanına alarak eğitimi ile ilgiler. Mahlasını da ona, Yahyâ verir. (Zor, 1999: 2) Dayısı sayesinde şiir dünyasında bir yer edinen Rızâyî, Yahyâ'ya olan bağlılığını, saygı ve sevgisini göstermek için üç kaside yazar. Bu kasideler şunlardır:

1.3.1. Feyz-i Tâze-be-Tâze Nev-Bahâr-ı Behişt Ârâyîş-i Bâğ-ı Sitâyîş-i Fazl u Dâniş 'Ali- Hazret-i Hâce-i Cihân-ı Fetvâ vü Takvâ Nihâl-i Pür-Berg ü Nevâ Üstâd-ı A'zâm u Şeyhü'l-İslâm-ı Müsellem Hazret-i Yahyâ Efendi Sellemehu'llâhu Te'âlâ

Başlığa düşülen şerhten de anlaşılacağı gibi Rızâyî'nin bu ilk kasidesi bir bahâriyyedir. Redifsiz bu kaside, *mefûlü mefâilü mefâilü feûlün* kalıbıyla yazılmış olup uzunluğu 54 beyittir. Kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-17. beyitler nesîb (bahâriyye), 18. beyt girîzgâh, 19-39. beyitler medhiye, 40-52. beyitler fahriye, 53-54. beyitler dua bölümüdür. Kasidenin nesîb bölümünde baharla ilgili hususlardan bahsedilir. Bahâriyyelerin vazgeçilmezi olan gül mazmunu, burada da yoğun şekilde işlenir.

Medhiye bölümünde Yahyâ'dan “âlimlerin şeyhi”, “faziletliilerin reisi” diye söz edilir. Bütün âlimler, o seçkin müftünün kapısının önünde köle gibi durur. Âyet ve hadislerden hükümler çıkaran bu âlimin kapısının toprağı, şifa bahşeden bir sürmedir.

Şaire göre Yahyâ Efendi, fakirlerin sığınağı, kendisine itimat edilen, güvenilen bir mürşiddir. O, nefesine uyanların tamamını kınayıp onlara terbiye vermiştir. Sol tarafa mensupları, sağcı yapmıştır. Onun lütuflarının dalgalarının köpüğü, dilekler sahilini inciyle donatır. Yahyâ'nın lütufları, güneş gibidir. Onun bu husustaki derecesi Hakk'ın lütfuyla aynıdır. Onun cömertliğinin sürekliliğı, güneş ve ay gibidir. O, sağ ve sol tarafı, gümüş ve altınla doldurur.

Yahyâ'nın edebî yönü hakkında da değerlendirmelerde bulunan şair, onun her hâlis eserinde, incileri ipe dizdiğini söyler. Eğer Gazali, onun eserini görseydi, “İhya” adlı eserini hazırlamaya çalışmazdı. Onun her bir şiirinin sayfası, güle benzer. Onun taze şiirleri, nehir gibi akıcıdır. Satırlarının arası, geceyi nurla aydınlatır.

Rızâyî, aşırı mübalağadan uzak bu kasidesinde ağırlıklı olarak, Yahyâ'nın cömertliği, âlimliği ve edebî yönü üzerinde durmaktadır.

1.3.2. Nağme-Senci-i 'Andelib-i Hâme Be-Şevk-i Tâze-i Bahâr Vâsf-ı 'Allâme-i Sâye-Güster-i Emn ü Emân Kuvvetü'l-Kalb-i 'Âlemiyân Sezâ-yı Câh-ı Sa'âdet-Mend-i Hazret-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi Sellemehu'llâhu Te'âlâ

Rızâyî'nin bu kasidesi de bir bahâriyyedir ve 60 beyitten müteşekkildir. *Feilâtün feilâtün feilâtün feilün* vezniyle yazılan kasidede, “-ya” ek halindeki redif kullanılmıştır. Kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-15. beyitler nesîb, 16. beyt girîzgâh, 17-39. beyitler medhiye, 40-57. beyitler fahriye, 58-60. beyitler dua bölümüdür. Nesîb bölümünde bahar tasvirleri vardır.

Medhiye bölümünde Yahyâ, “din ve devlet işlerini düzene koyan”, “ümmetin emniyette olmasının sebebi” olarak görülür. Onun adaletinin zamanlarında kimse kimsenin hakkına el uzatmaz, kimseye dokunmazdı. Şair, onu “doğruluk ile meşgul olan Aristo”ya, “hikmetli düşünceleri olan Sad’a” benzetir. O, cömert oluşu ve talih dağıtması sebebiyle Hüma’ya benzetilir.

Şair, “âleme ışık saçan bir güneş” şeklinde övdüğü Yahyâ’yı bir nimet olarak görür. Her şeyin ustası olan Yahyâ Efendi, din ve dünya işleri için, Hakk’ın ihsanının ta kendisidir. Onun varlığı, devlet mülkünün ipliğine eşsiz incidir. Devlet onunla iftihar eder, yüksek makamlara güzellik katan odur.

Şair, Yahyâ’nın büyük bir âlim olduğunu ifade etmek için; Keşşâf ve İhya adlı eserlerin müelliflerini zikreder. Eğer Keşşâf’ın müellifi onu meclisine davet etseydi, binlerce defa ondan özür dilerdi. Gazali, onun saf ve hilesiz yazılarını görseyi, İhya adlı eserini kaleme almazdı. Hintli Fazıl, onun tabiatının kılıcını görseydi, kat’i şekilde önünde başını eğdi.

Rızâyî onun şairliğini de methederek, onun sözlerinin hayat bahşettiğini söyler. Onun saf ve güzel bulduğu şiirlerini, denizin dalgalarına benzetir. Onun beyitleri, dokuz feleğin kubbesinde yazılıdır. Şiirleri, o kadar yayılmıştır ki Şira (Sirius) denilen yıldız kadar ulaşmıştır. Rızâyî, onun hem nazımda hem de nesirde üstad olduğunu ifade eder.

Şair, Yahyâ’nın elinin altın ve gümüşler saçtığını söyler. Yahyâ, cömert ve yardımsever oluşunun yanında -Süreyya yıldızını kahırla perişan edebilecek kadar-gazaplı biridir. Kasidede yer yer gülüvv derecesinde mübalağalar görülür. Burada da Yahyâ’nın devlet adamlığı, âlimliği, cömertliği ve edebî yönüne dikkat çekilmiştir.

1.3.3. Kand-ı Ma’âd ü Vâsıf-ı Üstâd-ı Dâd-Nihâd Sellemehu’llâhu Te’âlâ Bi’Nebiyîhi ve ‘Alihi’l-Emcâd

Rızâyî’nin bu son kasidesi, ilk iki kasideye nazaran daha farklı bir tertibe sahiptir. Şair, doğrudan medhiye bölümü ile başlamaktadır. 40 beyitlik şiir, *feilâtün feilâtün feilâtün feilün* kalıbıyla yazılmış olup redifsizdir. Beyit dağılımı şöyledir: 1-23. beyitler medhiye, 24-35. beyitler fahriye, 36-40. beyitler dua bölümüdür.

Medhiye bahsinde Yahyâ, “Felek makamlı”, “cömertliğe alışkın”, “adalet devrinin hâkimi”, “eserin kıymetinden ve değerinden anlayan”, “kaderin hükümlerine sözü geçen”, “binlerce lütuf bağışlayan” şeklinde tarif edilir. Onun kıymetinin derecesi herkes tarafından idrak edilemez. Onun faziletleri, parlak güneş gibidir.

Yahyâ Efendi, İslam şariatının hâmisî, insanların en hayırlısıdır. Hünerli kimselerin dayanacak makamı, her ortaya çıkan hayırlı şeyin kaynağıdır. Adalette Hz. Ömer’in soyuna mensuptur. Şairin ifadesiyle o, Ömer’in adaletinin izinden giden ikinci İbn-i Abbas’tır. Onun yöneticiliği zamanında keder ve tükenmişlik bitmiştir.

Şair, onun edebî yönünden çok az söz eder. Şair, Yahyâ’nın şiirde kimseyi taklit etmediğini, kimseye benzemeye çalışmadığını söyler. Kâtipler, onun güzel eserlerini görseydi, yazmaya aciz kalırlardı. Onun kalemi, korku ve üzüntünün zorluklarını yener.

Şairin en fazla övdüğü yönü ise onun cömertliğidir. Şair, Yahyâ'nın cömertliğini Nil'e benzetir. Rızâyî, onun denize benzeyen kereminin sürekli olduğunu, lütfunun yüzlerce insana ümit olduğunu belirtir. Yardım eden elinde bahşış sonsuzdur, bereketi devamlıdır. Dünya, onun ihsanının gölgesiyle rahatlık uykusundadır. Şair, onun âlimleri ve şairleri korumasına telmihte bulunarak, onun sayesinde yetenekli kimselerin gönlünde artık keder ve gamın kalmadığını ifade eder. Onu nimet olarak verdiği için Hakk'a şükretmek gerekir.

Kaside, genel itibariyle diğerlerine nazaran daha mübalağalı ifadelerle doludur. Şairliği, bu kasidede geri plana itilmiştir. Ağırlıklı olarak adaleti, lütfu ve cömertliği övülmektedir.

1.4. Cem'î'nin Kasideleri

Cem'î, Yahyâ hakkında üç kaside yazmıştır. Bunun dışında onu öven bir gazeli (G.23) vardır. Cem'î'nin kasideleri şunlardır:

1.4.1. Der-Vasf-ı Hazret-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi

Cem'î, bu kasidesini Yahyâ'nın vefatından sonra kaleme almıştır. Redifi olmayan kaside, *mefâilün feilâtün mefâilün feilün* kalıbıyla yazılmış olup 35 beyitten müteşekkildir. Kaside bir bahâriyye olup beyit dağılımı şu şekildedir: 1-9. beyitler nesîb, 10. beyit girîzgâh, 11-25. beyitler medhiye, 26-32. beyitler fahriye, 33-35. beyitler dua bölümüdür. Nesîb bölümünde, baharın gelişiyiyle canlanan tabiatın tasvirleri görülür. Ağırlıklı olarak gül mazmunu işlenir.

Medhiyede bölümünde Yahyâ, “dinin Kâbe'sinin yolunu aydınlatan kandil”, “takva meclisinin aydınlatan ışık”, “binlerce ilim ve marifet arsasında tek çadır sahibi”, “mana meydanında cenk eden bir bahadır”, “âlimlerin en büyük şahı”, “mana memleketinin şahı” şeklinde tarif edilir. Şair, Yahyâ'nın âdil bir kimse olduğunu, âlimlerin onun yanında rahatta olduğunu ifade eder.

Cem'î, Yahyâ'nın edebî yönüyle ilgili pek çok övgü dolu ifade kullanır. Şaire göre; Yahyâ'nın sözlerinde safa ve neşe vardır. Şair, onun şiirlerindeki rindâne üslubu ima eder. Onun kalemini, ilimler sahasında gezinen ceylana benzeterek onun pek çok ilim ile iştilal olduğunu ifade eder. Sözleri de güzel koku saçan yele benzetilir.

Şairin ağırlık olarak üzerinde durduğu yönlerinden biri de onun cömertliğidir. Kasidede ağırlıklı olarak Yahyâ'nın âlimliği, şairliği ve cömertliği işlenmektedir.

1.4.2. Der-Medh-i Sipehbüd-i Fuzalâ Şeyhü'l-İslâm Yahyâ

Cem'î'nin bu ikinci bahâriyyesi de Yahyâ'nın ölümünden sonra yazılmıştır. “Olsun” redifli bu kasidesinde, *feilâtün feilâtün feilâtün feilün* kalıbı kullanılır. 47 beyitten oluşan kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-13. beyitler nesîb, 14-19. beyitler tegazzül, 20. beyit girîzgâh, 21-40. beyitler medhiye, 41-44. beyitler fahriye,

45-47. beyitler dua bölümüdür. Kasidenin nesîb bölümünde, diğer kasidede olduğu gibi bahar unsurlarını görmekteyiz. Şair, ayrıca bir gazel de bu bölüme eklemiştir.

Medhiye bölümünde Yahyâ'dan, "faziletliilerin iyi at binicisi" şeklinde söz edilir. Tatar hanı o müftünün hizmetinde bulunsa uygundur. Cem'î, onun söz söylemedeki hünerini övmek maksadıyla bazı İranlı şairleri mukayese amacıyla zikreder. Buna göre; onun irfan meclisinde, gerek Attar gerek Câmî gerek Selman olsun kimse ağzını açamaz. Örfî ve İlmî onun sözlerini anlayamaz. Gerek Rey'in faziletliileri gerek Kaşan'ın şairleri olsun, kimse onunla hüner ve fazilet davasını güdemez. Şair, Yahyâ'nın adaletli devrini övmek için; ceylan ve aslanın yan yana gezindiğini söyler. Dua bölümünde de "o nazmın şahı" ile ilgili temennilerde bulunur.

Kasidede ağırlıklı olarak, Yahyâ'nın şairlikteki hünerleri ifade edilir.

1.4.3. Bu Dahı Ol 'Arsagîr-i 'İlm ü 'İrfân Hazretlerine Bağdâd Fethinden Geldükde Virilmişdür

Cem'î'nin son kasidesi, bir fetih-nâme olup Bağdat'ın fethinden sonra yazılmıştır. Redifi, "-dur gelen" şeklinde olan kaside, 30 beyit kadar olup, *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasidede nesîb bölümü olmayıp doğrudan medhiye ile başlamaktadır. İlk 7 beyit hazırlık aşamasıdır. 8. beyitte övdüğü kişinin Yahyâ Efendi olduğunu görüyoruz. Buna göre: 1-18. beyitler medhiye, 19-22. beyitler fahriye, 23-27. beyitler tegazzül, 28-30. beyitler dua bölümüdür. İlk beş beyit "müjde" sözüyle başlamaktadır.

Kasidede Yahyâ, "zamanın İsa'sı", "İran ve Türk diyarlarının şeyhi", "irfan burcunun güneşi", "irfan ehlinin kıblesi", "talihin doğusundan gelen, parlak güneş" şeklinde övülür. Yahyâ, lütfunun çabukluğu nedeniyle Hızır'a benzetilir. O, Rum ve Acem diyarının âlimi, ilim ve bilgi sultanı, âlemin kutbu, dertlilerin yardımcısı, memleketin en büyük zâtı, zamanın müftüsü, devletin temeli, direğidir. Şair, Yahyâ'yı sözlerindeki hikmetten ötürü Aristo'ya benzetir. Yahyâ, Allah için büyük ve küçük cihatta bulunduğu, kendisine uyulduğu için dinin sığınağı olan Mehdi'ye benzetilir. Şaire göre; bu mübarek zatın ayağının toprağı, şifali sürmedir. Şair, onun Ebu Hanife gibi şanlı olduğunu söyler. Evliyalar burcu, onun temiz zatiyla şeref bulmuştur. O, Kerbela vadilerinde hükümler vermiştir. Şair, onun kalemini, baş kesen kılıca benzetir. Yahyâ'yı, her makamı direklerin himmetiyle geçmiş, vadileri gezen şeyh kutb-ı Geylan'a benzetir.

Kasidede Yahyâ'nın en fazla işlenen özelliğı, onun âlimliğı ve devlet adamliğı yönüdür. Bilindiğı üzere Yahyâ, IV. Murad ile Bağdat seferine katılmıştır. Kaside, bu seferin dönüşünde yazılmıştır. Kasidede ağırlıklı olarak teşbih sanatı kullanılmış ve Yahyâ pek çok tarihî şahsiyete benzetilmiştir.

1.5. Sabrî'nin Kasideleri

Sabrî'nin, Yahyâ Efendi'den "mülâzemet" aldığı bilinmektedir. Şiirde de Yahyâ'nın etkisinde kalmış, ona nazireler yazmıştır. Ayrıca yazdığı üç kasideyle de Yahyâ'ya olan hayranlığını, sevgisini dile getirmiştir. Bu kasideler şunlardır:

1.5.1. Der-Medh-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi

58 beyitlik bu kaside, *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasidede “eder” redifi kullanılmıştır. Beyit dağılımı şöyledir: 1-14. beyitler nesib, 15. beyit girîzgâh, 16-45. beyitler medhiye, 46-52. beyitler fahriye, 55-58. beyitler dua bölümüdür. Nesib bölümünde, aşk ve şarapla ilgili bahisler işlenmiştir.

Medhiye bölümünde Yahyâ'nın devlet ve din için önemi ifade edilir. O, devletin muhafızı, milletin sağ eli, mülkün pazıbendidir. Onun kalemi, fitneyi uykuda, devletin bahtını ise uyanık tutar. Hükmüyle, kötü şeylerin ateşini def eder. O, İlahî ilmin müftüsü, feleğin kâtibidir. Onun adaletinin devrinde fitneliğiyle meşhur saç bile tövbe eder. O, adaletin timsalidir, ceylan ve aslan gibi zayıf ve güçlülerin birarada uyumlu yaşamasını sağlar. Onun devrinde, zulüm gören kimse olmaz.

Şair, Yahyâ'nın şairliği hakkında da övgüde bulunur. Buna göre; mananın hurilerini ince ince araştıran odur. Onun her beytini deftere kaydeden, taze bir keyif bulur. Şair, onun fikirlerini parlak bulur. Işıyla, zerreyi bile ışık dolu gizli bir güneş haline getirir. Sabrî, onun cömert oluşunu da birçok beyitte över.

Şair kendisini övmeye başlarken, Yahyâ'yı kimsenin layıkıyla övemeyeceğini bunu sadece kendisinin yapabileceğini ifade eder. Bu kasidede mübalağalı söyleyişler dikkat çekmektedir. Kasidede en fazla Yahyâ'nın devlet adamlığı yönü işlenmiştir.

1.5.2. Kasîde Berâ-yı Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi El-Merhûm

Sabrî'nin yazdığı kasideler içinde en uzun beyitli olanıdır. 79 beyitten müteşekkildir. *Mefâilün feilâtün mefâilün feilün* kalıbıyla yazılan kasidede redif yoktur. Kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-22. beyitler nesib, 23. beyit girîzgâh, 24-48. beyitler medhiye, 49-74. beyitler fahriye, 75-79. beyitler dua bölümüdür. Nesib bölümünde, “ressâm-ı sun'-ı Yezdânî” dediği Cenab-ı Hakk'ın övgüsü yapılır. Medhiye bölümünde Yahyâ'nın devlet için önemi vurgulanır. O, Osmanlı mülkünü, kötülüğün kıvılcımlarından korumuştur. O, milletin ve mülkün muradı, övgüye layık ameli olan müftü, din ve devletin direği, ikinci Ebu Hanife'dir. O, âlimlerin şahı, faziletliğin bahtının aydınlığı, belagatin başbuğu, Hakk'ın kılıcıdır. İlmi, deniz gibidir, gönlünün hazinesinde Kuranî bir sır gizlidir.

Şair, Yahyâ'nın edebî yönü üzerinde durur ve onun nazmıyla ilgili övgü dolu sözler söyler. Buna göre; Yahyâ, nazmın incisidir, güzel sözler söylemek isteyenler onu takip eder. Şair, Yahyâ'nın gazelde başarılı olduğunu da belirtir. O, gazel ülkesinin uç noktasıdır. Onu, “söz diyarının ceylanı” şeklinde över. Onun şiirlerinin seviyesine ulaşmak kolay değildir. Onun şiir dilberinde, güzellik ve naz vardır. Şair, Yahyâ'nın Acem şairlerinden üstün olduğunu söyler. Şiirlerinin güzelliği Yusuf'a benzetilir.

Şair, kasidede fahriye bölümünü, devrin bir özelliği olarak uzun tutar. Sabrî, ağırlıklı olarak onun devlet adamlığı ve âlimlik yönünü övmektedir. Medhiyenin sonlarına doğru ise, Yahyâ'nın şairlik yeteneği methedilir.

1.5.3. Kasîde Berâ-yı Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi 'Aleyhi'r-Rahme

Sabrî'nin bu son kasidesi, 72 beyitten müteşekkil olup, *mefâilün feilâtün mefâilün feilün* vezniyle yazılmıştır. “-ân” kafiyesi, “-dur” ek redifi kullanılmıştır. Beyit dağılımı şu şekildedir: 1-20. beyitler nesîb, 21-27. beyitler tegazzül, 28. beyit girîzgâh, 29-55. beyitler medhiye, 56-68. beyitler fahriye, 69-72. beyitler dua bölümünü oluşturur. Nesîb bölümünde şarap ile ilgili hususlardan söz edilir.

Medhiye bahsinde Yahyâ'nın “şeriatın direği” olduğu söylenir. Yahyâ'nın, din ve devlet adamlığına olan güven, bu kasidede de ifade edilir. Devlet, onunla dürüst bir yapıya kavuşmuştur. Onun zamanında, adaletin en iyi baharı yaşanmıştır. Şair, Yahyâ'nın adaletini, seher yeli ve su kabarcığı üzerinden mübalağalı bir üslûpla anlatır. Yahyâ, o kadar adaleti gözetmiştir ki seher yelinin, su kabarcığını patlatmasına dahi izin vermemiştir. Onun devrinde fitnenin eziyetleri görülmez, uykudayken bile korkuya gerek yoktur. Onun sayesinde cihan, ferah haldedir, onun zamanında herkes şen ve mutludur. Bu ifadeler aslında neredeyse, divan edebiyatındaki bütün kasidelerde görülür. Şair, Yahyâ'yı erişilmez, yüksek makamlı olması sebebiyle Anka'ya benzetir. Şaire göre; onun kahrı, zulüm ve küfürde ileri olan azgınların elini titretir. Onun lütfu o kadar büyüktür ki, dünya onun sofrasıyla, ziyafet çeker.

Sabrî, onun kalemini ilim denizinde gezinen bir gemiye benzetir. Şair, onun sözlerindeki inceliği ve hayallerindeki tazeliği de över. Onun sözü, nazmın güzelliğine ruh mayasıdır. Hayali, mana putunun cismine can katar. Sözleri, Hızır gibi sonsuzluğa sahiptir. Şair, onun yeni manalar bulup işlediğini, Süleyman-Belkıs kıssasına telmihle ifade eder.

Bu kaside Yahyâ'nın vefatından sonra kaleme alınmıştır. Bu nedenle bir beklenti kaygısı olmadığı için aşırı mübalağalı söylemlerden uzaktır. Şair, Yahyâ'nın devlet adamlığı, adaleti üzerinde ağırlıklı olarak durmakla birlikte şairliğini de bir hayli övmektedir.

1.6. Sehmî'nin Kasideleri

Sehmî, Yahyâ Efendi için üç kaside sunmuştur. Kasideler, Yahyâ'nın şeyhülislâm olduğu dönemlerde kaleme alınmıştır. Esasında birçok şairin üçer kaside sunması, Yahyâ'nın üç defa şeyhülislâm olması sebebiyledir. Şairin kasideleri şunlardır:

1.6.1. 1. Kaside

Şairin bu ilk kasidesi, 29 beyitten oluşmaktadır. “-ânî” sesinin kafiye ve “-dür” ekinin de redif olarak kullanıldığı kasidede, *mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün* kalıbı tercih edilmiştir. Kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-5. beyitler fahriye, 6. beyit girîzgâh, 7-25. beyitler medhiye, 26-29. beyitler dua bölümüdür. Bu kaside, diğer kasidelerden farklı olarak fahriye bölümü ile başlamakta ve girîzgâh beyti bulunmamaktadır.

Şair medhiye bölümünde Yahyâ'yı “devletin sürekliliğini sağlayan ikinci İmam-ı Azam” şeklinde över. Onun mertebesinin yüceliğini her fırsatta dile getiren şair, Yahyâ'yı memleketin filozofu şeklinde tarif eder. O, devletin tedbir ipinin düğümünü çözen, devlete süs veren, devletin yüzü nurlu adamıdır. Yahyâ'nın temiz yaradılışlı olduğunu söyleyen şair, onun temiz zâtının, hürmete değer bir inci olduğunu ifade eder. Temiz dergâhının eşiği ise, milletin ve mülkün sığınma yeridir. O, ahir zamanın fitne yoluna set çeken, zamanın sertleşmiş kalıbına, ruh verendir.

Şair, onun nükte söylemedeki yeteneğinin herkes tarafında kabul edildiğini söyler. Onun sözleri, herkesin aklındadır. Şair, Yahyâ'nın “Nigaristan” adlı eserini, “faziletli bir eser” olarak metheder. Sehmî, onun aklını övmek için Eflatun'u anar. Eflatun, onun incelikleri anlayan, bilen aklının yanında ancak çırak olabilir.

Yahyâ, zorda kalmış, aciz kimselere yardım elini uzatır. Cömert eli, dünyanın güç bahşeden kaynağıdır. O, istek ehlinin yüzünü döndüğü bir kible, gösterişi bir tarafa bırakan, dünya pazarının, kar ve zararını bilendir.

Şair, Yahyâ'nın en fazla, din ve devlet adamlığı yönüne dikkat çeker. Diğer kasidelerden farklı olarak Yahyâ'nın bir eserinin adı da bu kasidede zikredilmiştir.

1.6.2. Merhûm Şeyhü'l-İslâm-ı Firdevs-Makâm Yahyâ Efendi Hazretleri Huzûrlarına Berdâşte Olundu

Sehmî'nin ikinci kasidesi 33 beyitten oluşmaktadır. “-âr” kafiye, “-ı” sesi de redif olarak kullanılmıştır. Vezni, ilk kaside ile aynıdır. Kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-7. beyitler nesîb, 8. beyit girîzgâh, 9-23. beyitler medhiye, 24-31. beyitler fahriye, 32-33. beyitler dua bölümüdür. Fahriyeyi andıran Nesîb bölümünde, şaraptan, gülden ve şairin kendisinden söz edilir.

Medhiye bahsinde Yahyâ, “milletin ve şeriatın imamı”, “hikmet ve faziletin göğü”, “cihanın derdini gideren”, “herkesin yüzünü döndüğü kible” şeklinde anılır. Şair, onun doğruluğu şeksiz kabul edilen, güvenilir biri olduğunu söyler. Olgunluğunu, kimsenin inkâr edemediği Yahyâ Efendi, padişahın akli konumundadır.

Şair, onun eserlerinin dinî açıdan önemine dikkat çeker. Onun eseri sayesinde, yeni söylentiler, şeriat evine gedik açamamıştır. Onun eserlerinde riyakârlık yoktur. Şair, Yahyâ'nın zeki, faziletli, üstün vasıflarla dolu bir insan olduğunu belirtir. Bu kasidede Yahyâ'nın devlet adamlığı yönü, daha fazla işlenmiştir.

1.6.3. Bu Dahi Merhûm Müşârü'n-İleyh Hazretleri Pîşgâh-ı Sa'âdet-Dest-Gâhlarına Berdâşte Olinmiştir

Sehmî'nin bu son kasidesi, 40 beyitten oluşmaktadır. Redifi olmayan manzumede, “-âl” sesi kafiyedir. *Feilâtün feilâtün feilâtün feilün* vezniyle yazılan kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-12. beyitler nesîb, 13. beyit girîzgâh, 14-23. beyitler medhiye, 24-36. beyitler fahriye, 37-40. beyitler dua bölümüdür. Kasidenin nesîb bölümünden anlaşıldığı üzere Şevval ayında kaleme alınmıştır. Şevval, Ramazan'dan sonraki ay olduğu için, bu bölümde şarap ile ilgili hususlardan bahsedilir.

Medhiye bahsinde Yahyâ, “hünerin kutbu ve afakı”, “cihanın kiblesi”, “devletin ayakta kalmasının delili” şeklinde övülür. O, her türlü övgüye layık, şeref ve ihsan sahibi bir şeyhülislâmdır. Şair, onun adaletiyle yeryüzünün köşelerini doldurduğunu ifade eder. Onun dergâhı ümit kapısıdır. Şairin onu överken, “boş vergi toplayan (vergi almayan) bir kudretli kimse” demesi devlette olan bozulmayı da göstermektedir. Onun şairliğine de değinen Sehmî; “kaleminin güzel bir üsluba sahip” olduğunu belirtir. Şair, onun sihr-i helal sanatı yoluyla, şaşırtıcı bir üslupla şiirlerini yazdığını söyler.

Bu kasidede, diğer kasidelere nazaran medhiye bölümünün daha kısa olduğu görülür. Şair, onun en çok devlet adamlığı yönünü metheder.

1.7. Nâilî-i Kadîm’in Kasideleri

Nâilî’nin Yahyâ için yazdığı iki kasidesi vardır. Bununla birlikte müzeyyel gazel şeklinde Yahyâ için yazdığı iki medhiye de divanında yer almaktadır. Bu gazeller “gül” (G.190) ve “sade” (G.230) rediflerinde yazılmıştır. Çalışmamızın konusu olan kasideler şunlardır:

1.7.1. Der-Sitâyiş-i Şeyhü’l-İslâm İbn-i Şeyhü’l-İslâm Hazret-i Yahyâ Efendi

Nâilî’nin bu kasidesi 56 beyitten müteşekkil olup “üzre” redifi ve *mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-14. beyitler nesib, 15. beyit girizgâh, 16-33. beyitler medhiye, 34-52. beyitler fahriye, 53-56. beyitler dua bölümüdür. Nesib bahsinde “felek” ve felek eksenli konular işlenir.

Medhiyede, Yahyâ’nın ilmi ve âlimliği meşhur Fahreddin Râzî ile kıyas edilir. Fahreddin Râzî gibi düşünen ve üreten edip Yahyâ Efendi, halk için rahmetin büyük alametidir. Yahyâ, beyan, mantık tefsir, kelam ve adap gibi muhtelif konular üzerine haşiyeler yazar. O, belagat ve mantık ilminde makamı arşta olan bir âlimdir. Bir büyük zatın oğlu olan, faziletli, güzel sözlü bu zâtın yıldızı, uluların yüksek sınıfı üzerine galiptir. Herşeyi inceden inceye araştıran yaratılışı, onun cevher olduğuna delil getirir. Onun yaratılışı ve kabiliyet lütfu, olgunluğa rağbet etmek ve olgunluk sahiplerine özen göstermek üzerine kuruludur.

Şair, Yahyâ’nın ârif gönüllü olduğunu söyler. İzzet sahibi cömert Yahyâ’nın eline, sena edenler, kaside şairleri erişmek ister. Şair, onun Bagdatlı Cafer’den daha cömert olduğunu ifade eder. Şair, onun devlet için önemini vurgular. Onun verdiği güç ve kuvvet ile devletin ömrü ve temeli, kıyamet kopsa da yıkılmayacaktır.

Bu kasidede Yahyâ’nın, şairlik özelliğine bir iki beyit dışında değinilmemiş, daha çok âlimliği üzerinde durulmuştur.

1.7.2. Der-Medh-i Yahyâ Efendi

Nâilî'nin bu kasidesi 31 beyitten oluşmaktadır. “-et” kafiye, “-i” sesi de redif olarak kullanılmıştır. *Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılan kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-11. beyitler nesîb, 12. beyit girîzgâh, 13-26. beyitler medhiye, 27-31. beyitler dua bölümüdür. Nesîb bölümünde, zühd ve zahidlik konuları ele alınır. Burada, zühd ve zahidlik ağır bir üslupla eleştirilir.

Medhiye bölümünde Yahyâ'dan “nazım mülkünün, şerefli, itibarlı hükümdarı” diye söz edilir. O, âlemin kaderini belirleyen, insanların kapısına baht ve talih için gittiği, iyi amelli, dürüst bir kimsedir.

Şair, onu Hüma kuşuna teşbih eder. Onun lütfunun verdiği keyif hiçbir keyfe benzemez. O, hem lütfun doktoru, hem şefkatin şifa evidir. Üzüntüye çare olmaya her daim hazırdır. Onun lütfu, ucu bucağı olmayan bir deniz gibidir.

Şaire göre; Yahyâ, ahlakının güzelliği, gönlünün zenginliği, sohbetinin feyziyle, şairler zümresini kendisine hayran bırakmıştır. Zalim felek onun bahtının güzelliği karşısında şaşkın kalır. O, ikiye bölünmüş pis suyundan kendini temizlemiştir. Onun günaha bulaşmamış temiz eteği, taze gül yaprağı gibidir.

Kasidede, ilk kasideden farklı olarak fahriye bölümü yoktur. Şair, bu kasidesinde Yahyâ'nın yardım edici yönü üzerinde ağırlıklı olarak durmaktadır. Bunun nedeni, ondan bir bekletisinin olmasıdır.

1.8. Şeyhî Mehmed'in Kasideleri

Şeyhî Mehmed, Yahyâ için iki kaside kaleme almıştır. Bu kasidelerin uzunluğu, yukarıda bahsi geçen kasidelere nazaran daha kısadır. Esasında şairin her iki kasidesi de bir müzeyyel gazel görünümündedir. Bu kasideler şunlardır:

1.8.1. Der-Nazm u Vâsî-i Hâl-i Hod bi-Şeyhu'l-İslâm

Şairin bu ilk kasidesi 18 beyit uzunluğunda olup “olur” redifi ile yazılmıştır. Kasidenin vezni, *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* şeklindedir. Beyit dağılımı şöyledir: 1-9. beyitler nesîb, 10. beyit girîzgâh, 11-16. beyitler medhiye, 17-18. beyitler dua bölümüdür. Nesîb bölümü bir gazel gibi yazılmıştır. Şair bu bölümde, aşk ve maşuk ile ilgili konuları işler. Kaside içerisinde müstakil olarak fahriye bahsi olmasa da nesîb kısmında şair, yer yer kendisinden de söz etmiştir. Altı beyitlik medhiye kısmında Yahyâ şöyle methedilir:

“O sultanın muazzam dergâhının ayağının altında, felek tokuz ayaklı bir merdiven olur. Onun hizmetinin hasretiyle felekler, boynu büyük kalmıştır. Hilalin endamı o gamla kıvrılmış hale gelir. Hikmetli, gizli sırlara vakıf olan odur. Peygamber'in şeriatı, onun hükümleriyle kuvvetli ve sağlam olur. Onun hükümlerinde şüpheye yer yoktur. Onun kalbine, sırlar ilham ile bildirilir. Çok bilmiş âlimler, onun bir sohbetini bir gün dinlerse eğer, bir günlük bebekler gibi konuşamaz olurlar. O, sözleriyle, evvelce yaşamış olanları ihya eder. Nefesi, ölmüşler için İsâ nefesi gibidir.”

Kasidede, Yahyâ'nın şairliğine dair bir beyit bulunmamaktadır. En fazla âlimliği övülmektedir.

1.8.2. Der-Vasf-ı Hazret-i Şeyhu'l-İslâm Yahyâ Efendi *Sellemehû*

Şeyhî'nin bu kasidesi de 15 beyitten müteşekkil olup divanındaki en kısa kasidedir. Vezni, ilk kaside ile aynı olup “devridir” redifiyle yazılmıştır. Kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-9. beyitler nesîb, 10. beyit girîzgâh, 11-14. beyitler medhiye, 15. beyit dua beytidir. Bu kısa medhiyede Yahyâ için şunlar söylenir:

“Bu devir, bir muazzam üstadın, gür sesli bir zâtın devridir. İrfan noktası, feleğin merkezine ulaşırsa buna şaşılmaz. Çünkü bu büyük mürşidin, dini kurtaranın, âlemin müftüsünün devridir. Yahyâ Efendi'nin zamanı, büyük hac bayramıdır, zaman zaman raks edilen devirdir. Yaradılışının kokusuyla, rüzgârın yerine geçip dünyayı İsa'nın devrindeki gibi ihya eder. Onun yardımıyla, himmetiyle balıklar düşen iğneleri, sahibine verirse bil ki İbrahim Ethem'in devridir.”

Şair, Yahyâ'nın şairlik yönü için bir övgüde bulunmaz. Daha ziyade devlet adamlığı yönünü metheder.

1.9. Zuhûrî'nin Kasideleri

Zuhûrî, devrin şeyhülislâmları için pek çok kaside yazmıştır. Bunlardan iki tanesi de Yahyâ için yazılmıştır:

1.9.1. Der-Medh-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi

Şairin ilk kasidesi 55 beyitten oluşmaktadır. Kasidede “-ân” kafiye, “-i” sesi redif olarak kullanılmıştır. Bahsi edilen kasidelere nazaran, *feilâtün mefâilün feilün* gibi daha kısa bir aruz kalıbıyla yazılmıştır. Kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-13. beyitler nesîb, 14. beyit girîzgâh, 15-38. beyitler medhiye, 39-53. beyitler fahiye, 54-55. beyitler dua bölümünü teşkil eder. Nesîb kısmında, sevgili ile ilgili unsurlardan (gamze, saç, göz, dudak) söz edilmekte, sevgili tarif edilmektedir. Nice küstahların “o yüksek makamlıyı” övmeye cesaret ettiğini söyleyerek medhiyeye giriş yapar.

Şaire göre Yahyâ, eşyanın hakikatlerinin sırrını bilen, gizli nükteleri keşfeden, ilimlerin gizli hususlarını inceden inceye araştıran, Allah'ın feyiz ve lütfuna mazhar olmuş kalbi temiz bir kimsedir. O, devletin ruhu, milletin ve dinin diri kalmasını sağlayan, Osmanlı mülkünü güzelleştiren, İmam-ı Azam rütbesinde olan bir kimsedir. O, cömertlik eden, adaletli fetvalar veren, yüksek makama layık biridir. Adaletli şekilde işleri yürütmesiyle Hz. Ömer'in halefi olmuştur. O, âlemin bekçisi, adaletin timsalidir.

Zuhûrî, onun hadislerin sırrına vakıf olduğunu, Kurân'ın sırlarını keşfettiğini, insanların bu konuda ondan beklentilerinin olduğunu ifade eder. Yahyâ Efendi, ferasetiyle, arzularını arayanların halini anlar, hızlı elleriyle her zorluğu çözer.

Zuhûrî, onun şairliğini överken Hakanî'yi anar. Buna göre; Hakanî eğer onun şiirini görmüş olsaydı, ona meftun olurdu. Şair, onun kaleminin resmettiği hayallerde, ressam Manî'nin tarzının görüldüğünü söyleyerek, şairin bulunduğu hayallerin güzel olduğunu belirtir. Şair, onun nazmını "mutluluk anahtarı" diye tanımlar.

Şair, Yahyâ'nın cömertliği üzerinde de fazlaca durmaktadır. Buna göre Yahyâ Efendi, cömertlik şehrinin karanlığının ışığıdır. Lütuf ve ihsan sarayının kapıcısıdır. Onun, cömertliği denize benzer, eli altın bahşeder, inciler saçır. Şair, onun Hüma kuşu gibi talih dağıttığını ifade eder. Şair, fahriye bahsinde de övgülerine devam eder.

Zuhûrî, bu manzumesinde, Yahyâ'nın en fazla devlet adamlığı ve cömertlik yönü üzerinde durmaktadır.

1.9.2. Der-Şitâyiş-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi

Zuhûrî'nin bu kasidesi 42 beyitten oluşmaktadır. Redif kullanılmayan kaside, *feilâtün feilâtün feilâtün feilün* kalıbıyla yazılmıştır. Beyit dağılımı şu şekilde planlanmıştır: 1-9. beyitler nesîb, 10. beyit girîzgâh, 11-28. beyitler medhiye, 29-38. beyitler fahriye, 39-42. beyitler dua bölümünü teşkil eder. Nesîb kısmında bir gazel havasında aşk, âşık ve maşuk eksenli hususlar işlenir. Hemen her mısra başında "ne safa" kalıbının kullanıldığını görüyoruz. Girîzgâhta da; "cömert, kerem sahibi, adaleti adet edinmiş müftüye ne safa" diyerek Yahyâ'nın medhine başlar.

Şairin ifadesine göre; hikmet ve feyz âleminin şeyhü'lislâmı Yahyâ Efendi, hak ve doğruluk yolunun mürididir. O, Adaletli ve büyük düşünen bir hükümdardır. Onun adaleti, eski cihan köşkünü mamur etmiştir. Onun adaletli zamanında, zulüm ve eziyetin boynu bağıdır. Adaletini, tüm yeryüzüne yaymıştır. Hükümün eliyle yeryüzünden, zulüm ve adaletsizlik toplanmıştır. Onun zamanında zulüm, Anka gibi görülmez. Adaletsiz, zalim düşünceler düğüm olmuş, perişan olmuştur. Onun zamanında kimse kimseye eziyet ve sıkıntı vermez. Yeni okumaya başlayan çocuğa, hoca tokat bile atamaz. Eğer onun koruyuculuğu, eski yapıları saraya direk/temel olmasaydı, şiddetli olayların gürültüsü/kasırgasıyla, o saray viran olurdu. Şair burada devlette yaşanan olumsuz gelişmeleri kasteder.

Şair, onun gazabını da tarif eder. Onun her gazaplı, öfkeli sözü, ciğeri ezilmiş elmas gibi yapar. Ateş, onun kahrının ateşinin kapısından geçse, rüzgâra dönüşür. Elinin bulutu, dostlarına inci saçır. Ona düşmanlık edenler üzerine de yıldırım gönderir. Şair, onun lütfundan da bahseder. Onun lütfu, ümit senesini baştanbaşa sadece bahar eder. Gamin soğuk rüzgârından, ümit ağacını kurtarır.

Zuhûrî, onun nazmının âleme güzel koku dağıttığını söyler. Kalemi, miske olan rağbeti kırar. Şair, onun şiirdeki buluşlarını, düşüncelerini Meryem'e benzeterek onun bîkr-i mana bulmadaki hünerini ifade etmeye çalışır.

Şair, ilk kasidedeki gibi fahriye bölümünde de övgüsüne devam etmektedir. Şairin her iki kasidesinin de en belirgin özelliği, yapılan övgülerin bir plana göre dizilmiş olmasıdır. Örneğin artarda üç beyitte onun gazabından bahsederken sonra yine peş peşe beyitlerde şairliğinden, devlet adamlığından, lütfundan bahseder.

1.10. Kadri'nin Kasidesi

Kadri'nin Yahyâ için yazdığı bir kasidesi vardır. Başlıksız bu kaside, 47 beyitten oluşmaktadır. *Mefâilün feilâtün mefâilün feilün* kalıbıyla yazılan kasidede redif yoktur, “-en” sesi kafiye olarak kullanılmıştır. Kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-18. beyitler fahriye, 19-25. beyitler girîzgâh, 26-40. beyitler medhiye, 41-45. beyitler fahriye, 46-47. beyitler dua bölümüdür. Kasidede ilk dört beyitte mısra başında “benem” ifadesini kullanan şair, devrin bir özelliği olarak doğrudan fahriye ile başlamaktadır.

Medhiye bölümünde, Yahyâ “cihanın mücevheri, zamanın hükümdarı” şeklinde anılır. O, cihanın bayrağını kaldıran, zamanın seçkin kişisidir. O, her şeyi inceden inceye araştıran, sözün iyi at binicisidir. O, irfan âleminin, yeşil ve ağaçlık yeri; bahçenin beğenilen gül kokusu, gül bahçesinin goncasıdır.

Kadri'ye göre; Yahyâ Efendi, Hz. Peygamber'in varisi, âlimlerin özüdür. Faziletliilerin seçkini, her ilimden anlayandır. Onun irfanının gölgeleri, âlemi aydınlatır. O, Ebu Hanife'nin övücü, ondan sonra gelenler içinde en seçkin olanıdır. Onun adaletinin rüzgârı, fitne zamanının gelmesini engeller. O, içtihat denizinin biricik kapısıdır. Onun ayağının kuvvetiyle âlem, baştanbaşa huzurdadır. Kimse kimseye sıkıntı veremez.

Kasidede Yahyâ'nın nazmına dair bir beyit görülmez. En fazla ilmi ve devlet adamlığı methedilir.

1.11. Cevri'nin Kasidesi

Cevri'nin Yahyâ için yazdığı bir kasidesi vardır. Kaside bir “ıydiyye” olup 36 beyitten müteşekkildir. Redif bulunmayan kasidede “-id” kafiyeyi oluşturur. *Mefâilün feilâtün mefâilün feilün* kalıbıyla yazılan kasidede, Yahyâ'nın adı zikredilmez. Manzumenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-12. beyitler nesîb, 13. beyit girîzgâh, 14-29. beyitler medhiye, 30-33. beyitler fahriye, 34-36. beyitler dua bölümüdür. Kasidenin nesîb bölümünde bayram konusu işlenir.

Medhiyede Yahyâ, “mana cevherinin kaynağı” şeklinde övülür. Şairin ifadesine göre; onun güzel, saf şiirleri feleğin cevher dükkânında satılan, ipe dizilmiş inci olur. Onun sözünün inceliği, Hassan'ın nüktelerini kıskandırır. O, irfan denizinin kıymeti biçilemez eşsiz incisidir. Allah, onu ilim ve bilgide, olgunlukta eşsiz olarak yaratmıştır.

Şair, onun cömertliğini de uzun uzun metheder. O, deryanın inci saçan memurudur. Eli, madenler saçar, ihsanda bulunur. Ona, yaşadığı müddetçe, cömertlik ülkesi verilmiştir. Eli açık, cömert, şerefli namına, kuvvet ve metanet verilmiştir. Elindeki saklamaz, esirgmeden bol bol verir. Nimetlerin velileri, o kerem sahibine hep mürit olmuştur. Zavallı fakirlere, her ihsanı kuvvet verir. Onun her bahşişi, faydalı bir devadır.

Kasidede Yahyâ'nın en fazla cömertliği ve şairliği üzerinde durulmuştur.

1.12. Yârî Ahmed'in Kasidesi

Yârî Ahmed, Yahyâ'nın etkilediği şairlerdendir. Divanında tahmis ve nazireleri vardır. Kasidelerinden biri, Yahyâ'nın bahâriyesine naziredir. Ayrıca Yahyâ için 62 beyitten oluşan bir kaside yazmıştır. Kaside, "Der-Sitâyîş-Geri-i Hazret-i Şeyhülislâm" başlıklı olup, *mefâilün feilâtün mefâilün feilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasidede, "-â" sesi kafiye, "-yı" sesi de rediftir. Kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-11. beyitler nesîb, 12. beyit girîzgâh, 13-42. beyitler medhiye, 43-59. beyitler fahriye, 60-62. beyitler dua bölümüdür. Nesîb kısmında şair, Allah'ın ilhamından, feyzinden söz eder. Beyitlerde "nedür bu" kalıbı görülür.

Medhiye kısmında; yoğun olarak Yahyâ'nın bazı tarihî şahsiyetlere teşbihi yapılır. Buna göre, sözleri, Hızır'a; cömertliği, Bermeki ve Asma'î'ye; Cüney-i Bağdâdî'ye ve Ebu Hanife'ye benzetilir.

Şaire göre Yahyâ, cömertlikte Hatem-i Tayy'dan daha üstündür. Cömertliği, keremi felek kadar, kıymetinin yüksekliği arş kadardır. Bahtının büyüklüğü, her genç ve yaşlının istediği şeylere kavuşmasını sağlar, onları mutlu eder.

Yahyâ Efendi, faziletliğin iftiharındır, onun övgüsünde bulunan hüküm kalemi, kâinatın sayfasına onun övgüsünü yazar. O övgüye layık, eşsiz bir tabiata sahip hükümdardır. O, felek rütbesinde olan büyük bir mürşit, zamanın çok takvalı, temiz insanıdır. O, yaradılışının güzelliğiyle, dünyayı kendisine kul eder. O, âlimliğin yüksek şerefli zatıdır. O, ilmi ve hikmeti yayılmış meşhur bir âlimdir. Güzel söz söyleme ve yazma istidadıyla çeşitli ilimleri ortaya çıkarır. O, hikmetlerin düğümünü çözer, umumiyetle hâkimlik yapar. O, peygamber meclisinin mahkemesini süsleyen bir edip, fermanlar vererek memleketi süsleyen bir vezirdir. Onun adaletinin baharı, dünyayı gül bahçesine çevirmiştir. Onun zamanı, gül devri gibi halkın mutlu olduğu bir zamandır. Felek, onun zamanında cefa etmeyi unutmuş, hüner ehli ile kavga etmemektedir

O, mana mülkünün biricigi, bu vadede herkes tarafından kabul edilen bir incidir. O, düşünce mektebinin edibi, nesir sahasının padişahıdır. Elindeki mucize sözler yazan kalemi, "Beyaz el" in mucizesini dünyaya gösterir.

Şairin bu uzun medhiye bölümü diğer şairlerin medhiye bölümünden daha uzundur. Burada Yahyâ'nın bütün yönlerine değinilir. Âlimliği, devlet adamlığı, şairliği, cömertliği ve şahsiyetiyle ilgili diğer özellikleri methedilir. Burada dikkat çeken ifade, Yahyâ'nın nesir sahasındaki olan başarısı ile ilgilidir. Şair onun için, "nesir sahasının padişahı" ifadesini kullanır.

1.13. Râmî'nin Kasidesi

Râmî'nin Yahyâ için yazdığı bir kasidesi vardır. Râmî ile Yahyâ'nın Şam kadılığı esnasında beraber olduğu düşünülmektedir. Yazdığı kaside, 87 beyitten oluşan bir bahâriyyedir. Kasidenin başlığı "Bahâriyye-i Der-Sitâyîş-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi Zekerriyazâde" şeklindedir. Redif olmayan, *feilâtün mefâilün feilün* vezinli bu uzun kasidede "-îm" sesi kafiye olarak kullanılmıştır. Kasidenin beyit dağılımı şöyledir:

1-38. beyitler nesîb, 39. beyit girîzgâh, 40-66. beyitler medhiye, 67-83. beyitler fahriye 84-87. beyitler dua bölümüdür. Kasidenin nesîb bahsi, uzun bir bahâriyyedir.

Yahyâ, medhiye bölümünde; “şerefliilerin en başı”, “zamanın kerem sahibi Hatem’i”, “İslam’ın kubbesinin şeyhüliislâmı” şeklinde anılır. O, dinin mürşidi, Hak yolunun Kâbe’si ve talimin kiblesidir. O, yedi iklimin sıkıntılarını çözen bir müftüdür. Kâbe’nin kuvvetli reisi, keskin zekâlı, ilimde ileri seviyede olan bir âlimdir. O, ince fikir ve nükteleriyle, âlimler içerisinde zeki ve anlayışlı olarak bilinir. Onun ilminin ve faziletinin hududu, nihayeti yoktur. O, şeyhüliislâmlık makamına şeref vermiş, şeriata güzellik katmıştır. Alacaklı veya hasım, bir husumette bulunduğu zaman, olayı inceleyerek hakkaniyetli kararlar verir.

Râmî, onun edebî yönünden de övgüyle söz eder. Onun şiirlerini “saf ve güzel” bulur. Şiirlerini, kutsal gül bahçesinin berrak suyuna benzetir. Söz mülkünün reisi olan Yahyâ’nın nazmı, cennet çeşmelerinden birinin menbaidir. Felek, onun saf ve güzel şiirlerini, tespih eder, en mübarek, sık sık okunan dualar gibi takdim eder. Yahyâ, “sağlam tabiatlı şairlerin hükümdarı” olarak ifade edilir.

Râmî, bu kasidesinde ağırlıklı olarak onun, ilmi, şairliği ve devlet adamlığı üzerinde durmaktadır.

1.14. Süheylî’nin Kasidesi

Süheylî Divanında Yahyâ için yazılmış bir kaside görülmektedir. Bu 29 beyitlik kasidenin ““Allâmetü’l-‘asri ve’z-zemân fehhâmetü’d-dehri ve’l-âvân Şeyhü’l-islâm hazretlerine dinmişdür” şeklinde başlığı vardır. Redifî olamayan kasidede, kafiyeyi “-ân” sesi oluşturmaktadır. *Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün*, vezniyle yazılan kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-20. beyitler medhiye, 21-27. beyitler fahriye, 28-29. beyitler dua bölümünü teşkil etmektedir. Kasidenin nesîb bölümü olmayıp doğrudan medhiye ile başlamaktadır.

Bu bölümde Yahyâ, şöyle tarif edilir: O, fazilet mülkünde, ilmin kumandanıdır. Aklı, her şeyi çabuk kavrar, pek zekidir. Onun temiz zihninin anlayışı, ırmağın akışı gibi çabuktur. Çabuk anlayışının nişanesi, rüzgârın esintisidir.

O, sonsuz bir irfanla donatılmıştır. Kudret sırlarına vakıf, mertebesi yüksek, hikmet nurlarının doğuş yeri, işi filozofluk olan bir zattır. O, bilgi pergelinin merkezi, âlimlerin en faziletlisidir. Zamanın âlimleri, onun yanında alfabeyi yeni öğrenen çocuk gibi kalır. O, ümmetin sığınağı, milletin övüncü, dinin mürşididir. “Ol emri”nin imamı, şariat seccadesinin koruyucusudur. O, fazilet ve irfanıyla din ve devlet işlerini eş değer olarak görmüş, birlikte idare etmiştir. Din ve devlet işlerinde, en başta ismi yazılır.

O, korkusuzluk ve emniyet halinin sermayesidir. Onun adaletli dergâhı, ahir zamanın fitnelere sığınacak yerdir. Dergâhının eşğinin toprağı, ehli için sürmedir. Onun yolunun tozu toprağı, ariflerin gözleri için sürme olur. Nimeti, halkın gönlüne huzur ve rahatlık bahşeder.

Sözleri, Cebrail’in sözleriyle aynıdır, gaipten gelen sözler gibidir. Onun nazımının mumuna, Enverî’nin ruhu pervanedir. Şâhî ve Hâkânî, onun yüksek sarayında

rüzgâr yapan hizmetçidir. Şerh-i Dürer'in düğümü, onun inci dişleriyle çözülür. Eğer Seyyid-i Sâni, onun yazısındaki mantığı görseydi, onun kölesi olurdu. O, hikmet meydanının süvarisi, fesahat güneşinin doğuş yeridir.

Kasidede hemen hemen Yahyâ'nın bütün yönlerine temas edilmiştir. Dikkat çeken husus onun "Şerh-i Dürer" adlı eserinin de burada zikredilmesidir.

1.15. Tıflî'nin Kasidesi

Tıflî'nin Yahyâ için yazdığı bir kasidesi vardır. Bunun dışında iki müzeyyel gazelinde de Yahyâ'yı övmektedir. "Eyledi" redifliyle yazılan "Der-Vasf-ı Şeyhü'l-İslâm Müftiyü'l-Enam Yahyâ Efendi" başlıklı 16 beyitten oluşan bu nevrüziyyede, "-ân" sesi kafiyedir ve *fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasidenin beyit dağılımı şöyledir: 1-6. beyitler nesib, 7-15. beyitler medhiye ve fahriye, 16. beyit dua beytidir. Kasidenin nesib kısmında nevrudan söz edilir. Girîzgâh beyti olmadığı gibi medhiye ve fahriye bölümü de iç içedir. Kasidede Yahyâ'dan şöyle söz edilir:

"Zamanın müftüsü olan Yahyâ Efendi, nazmını köşkün ve Zühal'in süsü yapmıştır. O, cihanın şahlar şahıdır. O, dergâhını irfan ehli için bir sığınacak yer yapmıştır. Adil bir hükümdar, temiz yaradılışlı bir reistir."

Kasidenin bir nüshasında kasidenin başlığı "Der-Medh-i Nûh Efendi" olarak yazılmıştır. Ayrıca kasidede bir beyitte de "Nûh Efendi" adlı zatın övgüsü yapılmıştır. Bu kaside, diğer kasidelere nazaran daha zayıf ve daha plansızdır.

1.16. Nergisî'nin Kasidesi

Kadılık görevinde bulunmuş Nergisî'nin Yahyâ için yazdığı bir kasidesi vardır. Bu kaside, Nergisî'nin "Meşâkku'l-Uşşâk" adlı eserinde yer almaktadır. Eserin giriş kısmında yer alan "Kasîde Der-Sitâyîş-i Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi" başlıklı 63 beyitten oluşan kaside, *feilâtün feilâtün feilâtün feilün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasidede "-â" kafiye, "-yı" sesi de redif olarak kullanılmıştır. Kasidenin beyit dağılımı şu şekildedir: 1-19. beyitler nesib, 20. beyit girîzgâh, 21-30. beyitler medhiye, 31-57. beyitler fahriye, 58-63. beyitler dua bölümüdür. Şair, mahlasını matla beytinde zikrederek nesib bölümüne giriş yapar. Bu bölümde şarap teması işlenir. Girîzgâhta, "eşi benzeri olmayan bir faziletlinin şeyhülislâm olduğunu" söyleyerek medhiyeye başlar.

"O, Hakk'ın şerefli yıldızı, takvada yüksek bir güneş, cömertliğin aslını ortaya koyan, can bahşedendir. O, gönlü tetkik eden, inceden inceye araştıran, yufka yürekli bir cömerttir. O, dinin güçlü kuvvetli pazusu, yeryüzüne parlaklık veren, dini süsleyen bir temeldir. O, cihan nazmının ince sözler söyleyeni, cömertliğin cisim bulmuş halidir. O, makamın ve rütbelerin mirasçısı, temiz yaradılışlı bir müftüdür. Mollalık ona verasetle gelmiştir. Babası, nebi olan Zekerra ile adaştır. Âlemin şerefli Yahyâ'sı, feyiz veren biridir. O, cömert oğlu cömerttir, en faziletlinin en faziletli oğludur. Onun zatına, iki denizin kavuştuğu yer denilirse uygundur. Allah, fetva ile takvayı onda toplamıştır. O, olur olmaz cevap satırları yazar. Kalem, boş yere o imlayı yazar

sanılmasın. Onun temiz ağzı gibi, kaleminin dili de, Mevla'yı nefy ü isbat ile tevhitte dir.”

Nergisî, kasidenin fahriye beyitlerinde de Yahyâ'yı övmeye devam etmektedir. Kasidede ağırlıklı olarak Yahyâ'nın cömertliğine ve şairliğine yer verilmiştir. Dikkat çeken bir beyitte Yahyâ'nın -yukarıda bahsi geçen yeğeni- Rızâyî'ye mahlas verdiği söylenmiştir. Ayrıca babasının adı da tüm kasideler içerisinde yalnızca Nergisî'de görülmektedir.

1.17. Sıdkî Paşa'nın Kasidesi

Sıdkî Paşa divanında yer alan başlıksız bir kasidenin de Şeyhülislâm Yahyâ için yazıldığını tahmin ediyoruz. Zira şair, Yahyâ'nın dönemini idrak etmiştir. Osmanlı tarihinde o dönemde yaşamış iki Şeyhülislâm Yahyâ vardır. Diğeri de Minkârîzâde Yahyâ Efendi'dir (ö.1678). 1662 yılında başladığı şeyhülislâmlığı 11 sene sürmüştür. Sıdkî Paşa da aynı yıl olan 1662'de vefat etmiştir. Bazı kaynaklarda bu tarih 1654'tür. (Erdoğan, 2005: 7) Bu durumda bahsi geçen kaside, çok büyük ihtimalle Zekerriyazâde Yahyâ için yazılmıştır. Ancak yine de kasidenin, Minkârîzâde'nin 1662 senesinde Şeyhülislâm olması vesilesiyle de yazılmış olabileme ihtimali vardır.

20 beyitlik bu kasidede Yahyâ adlı şahsiyetin, hem şair, hem âlim, hem yönetici olduğu anlaşılmaktadır. Redifi olmayan bu manzumede, “-â” sesi kafiye olarak kullanılmıştır. *Feilâtün feilâtün feilâtün feilün* kalıbıyla yazılan, mahlas bulunmayan kasidenin beyitlerinin tamamı medhiyedir. Nesîb, girîzgâh, fahriye ve dua bölümleri yoktur.

Kasidenin Şeyhülislâm Yahyâ için yazılıp yazılmadığı hususu tam olarak net olmamakla birlikte bazı ifadeler, yukarıdaki kasideler ile benzerdir. Özellikle Yahyâ adlı kişinin ilminin ve kaleminin çok güçlü olduğu beyitlerden anlaşılmaktadır. O, aynı zamanda hakkı ve batılı ayırt edici bir yol aydınlatıcı şeyh, şeriat yolunun mürşidi, diye tarif edilmektedir. Kimin müşkül işi varsa onun adaletli dergâhında çözüme kavuşur. Güzel nazımının rütbesinin de çok yüksek olduğu ifade edilir.

2. KASİDELERDE ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ

2.1. Din ve Devlet Adamlığı

Kasidelerde Yahyâ'nın din ve devlet adamlığı yönü, şairlerin üzerinde en fazla durduğu yönüdür. Atâyî, Yahyâ'nın İslâm askerlerinin hükmeden reisi olduğunu söyler.

Cenâb-ı Hazret-i Yahyâ Efendi kim oldur
Hudaygân-ı kuzât-ı 'asâkir-i İslâm (Atâyî Divanı, K.10/17)

Fâizî, Yahyâ'yı ikinci Yusuf olarak görür. Hz. Yusuf da Mısır'da yöneticilik görevinde bulunmuştur. Kasidelerde, sık sık yönetici konumundaki memduh, Yusuf'a benzetilir. Yahyâ da Yusuf gibi takvayı bünyesinde toplamış bir idarecidir. Fâizî, Yahyâ'yı yeryüzünün büyük kadısı olarak görür. Yahyâ, zamanın İmam-ı Azam'ıdır. O,

devletin ve dinin itimat edilen güvenilir yöneticisidir. Yahyâ, dinin övücü, Kurân ve iman yolunda Allah için çalışanların itimat ettiği peşinden yürüdüğü biri liderdir. Yahyâ, daima doğrunun tarafındadır. O, devletin padişahının çadırındaki sırlara vakıf olacak kadar devlet işlerinde güvenilir biridir. Yahyâ, dürüst bir devlet adamıdır.

Bu Yûsuf-1 sâni vera' - endûz-1 hükûmet
Kim kâzi-i dîvân-1 şeh-i rûy-i zemîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/21)

Nu'man-1 zemân mu'temed-1 devlet ü dîn kim
Âsârı kavî zihni celî râyı rezîdür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/20)

Dâyim taraf-1 hakda bulunsa 'aceb olmaz
Ol mefhar-1 dîn kıdve-i ashâb-1 yemîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/34)

Hem vâkıf-1 esrâr-1 serâ-perde-i devlet
Hem mahrem-i râz-1 dil-i erbâb-1 yakîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/45)

Râstin mü'temenü's-saltana Yahyâ ki odur
Sadr-1 dîvân-1 şehanşâh-1 hümâyun-evsâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/20)

Rızâyî, Yahyâ'nın din ve devlet işlerini düzenleyen, ümmetin güvenliğini sağlayan bir kimse olarak övmektedir. Onun varlığı, din ve dünya işleri için, Allah tarafından gönderilen bir nimettir. Devlet, onunla iftihar eder, zira o, yüksek makamlara kıymet verendir.

Nizâm-1 dîn ü devlet bâ'is-i âsâyiş-i ümmet
Nihâl-i bâğ-1 rif'at ser-firâz-1 sidre hem-sâye (Rızâyî Divanı, K.18/17)

Cenâb-1 hazret-i üstâd-1 kül-i Yahyâ Efendi kim
Vücûdı mahz-1 ihsân-1 Hudâdur dîn ü dünyâyâ (Rızâyî Divanı, K.18/20)

Cihânda devlet ü 'izzet anunla iftihâr eyler
Odur revnak viren hakka budur ki sadr-1 a'lâya (Rızâyî Divanı, K.18/33)

Cem'î, Yahyâ'yı, dinin Kâbe'sinin yolunu aydınlatan bir ışığa benzetmektedir. Faziletlerin süvarisi olan Yahyâ, âlemin müftüsüdür. O, devletin esası, direği; memleketine hayat veren bir müftüdür. Yahyâ, büyük ve küçük cihatta bulunan, yani hem nefsiyle hem dünya işleriyle mücadele eden biridir. Cem'î, onu dinin Mehdi'si olarak görür. Çünkü Yahyâ, kendisine uyulan, dinin sığınacak yeridir.

Çerâğ-1 râh-nümâ-yı harîm-i Ka'be-i dîn
Fürûğ-1 şem'-i dilârâ-yı meclis-i takvâ (Cem'î Divanı, K.8/11)

Şehsuvâr-1 fuzalâ müftî-i 'âlem ki sezâ
Bende-i gâşiye berdüşî Tâtâr han olsun (Cem'î Divanı, K.9/21)

Rûkn-i devlet Hazret-i Yahyâ-i 'İsî-menkabet
Rûh-1 sadr-1 memleket müftî-i devrândur gelen (Cem'î Divanı, K.10/8)

Fî-sebîli'llâh cihâd-1 asgar u ekber kılan

Mehdî-i dîn muktedâ-yı dîn-penâhândur gelen (Cem'î Divanı, K.10/10)

Sabrî, Yahyâ'nın devletin menfaatlerini gözeten, onu koruyan bir muhafız olduğunu söyler. Aynı zamanda milletin yardımına koşan, her işini gören bir sağ koldur. Devletin mülkünün de kuvvetli koruyucusudur. Verdiği hükümlerle tehlikeleri uzaklaştırır. O, İlâhî ilme sahip bir müftüdür. Devletine gelebilecek zararları ve faydaları düşünerek hareket eder. Fitneyi uykuda, devletin talihini ise her zaman uyanık tutar. Osmanlı'yı, şerr ateşlerinden koruyan, Hakk'ın verdiği bir lütüftür. Osmanlı mülkünün ve milletin arzu ettiği, yaptığı işleri beğendiği bir müftüdür. O, dinin ve devletin direğidir. Şair, onu Ebu Hanife'ye benzeterek, onun ikinci Ebu Hanife yani İmam-ı Azam olduğunu söyler. Yahyâ, Peygamberin şeriatının direği, yani onu ayakta tutan, dürüst, övgüye layık biridir. Devlet, onun doğruluğu ve güvenilirliği ile sağlam, sahih bir yapıya kavuşmuştur. Onun görevde bulunduğu zamanlarda herkes ondan memnun kalmıştır.

Hârisü'd-devle yeminü'l-mille bâzübend-i mülk
Kim kazâ hükmüyle def'-i âteş-i esrâr eder (Sabrî Divanı, K.3/19)

Müftî-i 'ilm-i İlâhî kim debîr-i âsumân
Nûr-ı çeşmin rîk-veş fetvâsına îsâr eder (Sabrî Divanı, K.3/20)

Âferin ol nüsha-hân-ı kilik-i himmet-kâre kim
Fitneyi der-hâb u baht-ı devleti bîdâr eder (Sabrî Divanı, K.3/24)

O mahz-ı hayr-ı Hudâ kim şerâre-i şerden
Niğâh-ı hıfzı emin etdi mülk-i 'Osmânî (Sabrî Divanı, K.4/24)

Murâd-ı mülk ü milel müftî-i sûtûde-'amel
'İmâd-ı dîn ü düvel Bû Hanîfe-i sâni (Sabrî Divanı, K.4/27)

Sûtûde-râst-ı 'imâd-ı şerî'ât-ı Nebevî
Ki mülk-i devlet anunla dürüst-erkândur (Sabrî Divanı, K.5/32)

Cihân güşâde cebîn-i rûy-ı âfitâb-âsâ
O denlü her kişi devrinde şâd u handandır (Sabrî Divanı, K.5/44)

Sehmî de Yahyâ'nın, ikinci Ebu Hanife olduğunu söylemektedir. O, devletin sürekliliğini sağlayan övgüye layık bir şeyhülislâmdır. O, devlet için gerekli önemleri alır, bu hususta ortaya çıkan sıkıntıları da çözüme kavuşturur. Yahyâ, milletin ve şeriatın imamı, hem devlet, hem din işlerinin başını çekmektedir. Yahyâ, doğruluğu şüphesiz kabul edilen, mertebesi yüksek bir "mesned-i fetvâ" yani şeyhülislâmdır. Şair, onu "nass-ı kıyâm-ı devlet" olarak tanımlar. Yani o, devletin ayakta durmasını sağlayan bir kuvvet, şanı ve şerefi çok büyük olan bir şeyhülislâmdır.

Serây-ı zîver-i lutf-ı niğâh-ı şeyhü'l-İslâmî
Senâ-hân-ı devâm-ı devlet-i Nu'man-ı Sâni'dür (Sehmî Divanı, K.3/6)

İden hall-i 'ukûdî rişte-i tedbîr-i devletden
Ser-i kilik-i ser-âmed nüsha-i gevher-feşânîdur (Sehmî Divanı, K.3/18)

İmâm-ı şer' ü millet gevher-i tâc-ı ser-i rif'at
Sipîhr-i fazl u hikmet âftâb-ı evc-i bîdârı (Sehmî Divanı, K.11/9)

Müsellem-pâye sadr-sidre-i kadr-i mesned-i fetvâ
Meger mâye-i Nu'mân-ı serîr-ârâ-yı huşyârı (Sehmî Divanı, K.11/11)

Kutb u âfâk-ı hüner nass-ı kıyâm-ı devlet
Şeyhü'l-İslâm-ı celî-şân u sûtûde-ahvâl (Sehmî Divanı, K.12/14)

Nâilî, Yahyâ'nın devlet için bir kuvvet olduğunu ifade eder. Onun sayesinde, devletin temeli kıyamet kopsa da yıkılmayacak, devletin ömrü uzun olacaktır.

Bu istihkâm ile bi'l-lâh esâs-ı devlet ü 'ömrün
Kıyâmet kopsa da olmak 'acebdür inhidâm üzre (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.23/28)

Şeyhî Mehmed, Yahyâ'nın hikmetin gizli sırlarına vakıf birisi olduğunu, onun verdiği hükümler ile Peygamber şeriatının güçlendiğini söyler. Onun verdiği hükümlerde şüpheye asla yer yoktur. O, zamanın büyük mürşidi, dinin kurtuluşu, âlemin büyük müftüsüdür. Onun yapacağı hizmetleri herkes hasretle bekler.

Oldur ol vâkıf-ı esrâr-ı hafâyâ-yı hikem
Ki anın hükmi ile şer'-i Nebî muhkem olur (Şeyhî Mehmed Divanı, K.10/13)

Olmaz ahkâm-ı kazâda ana bir yer mübhem
Şol kadar kalbine esrâr kadar mülhem olur (Şeyhî Mehmed Divanı, K.10/14)

Nokta-i 'irfân erişse merkez-i çarha n'ola
Kutb-ı a'zam gavs-i dîn müftî-i a'lem devridir (Şeyhî Mehmed Divanı, K.11/11)

Hasret-i hidmeti kaddin ham edip eflâk
Kâmet-i mâh-ı nev ol gamla ham-ender-ham olur (Şeyhî Mehmed Divanı, K.10/12)

Zuhûrî, Yahyâ'nın devlet için önemini vurgularken, onu "devletin ruhu" olarak tanımlar. Dine ve millete hayat verir. Osmanlı diyarına güzellik veren parlaklık katan da odur. Şeyhülislâm Yahyâ, insanları daima doğru yola götüren bir rehberdir, önderdir.

Rûh-ı devlet hayât-ı millet ü dîn
Mesned-ârâ-yı sadr-ı Nu'mânî (Zuhûrî Divanı, K.3/17)

Hâl-i ruhsâr-ı şâhid-i devlet
Revnaq-efzâyı mülk-i Osmânî (Zuhûrî Divanı, K.3/18)

'Âlem-i feyz himem hazret-i şeyhü'l-islâm
Hâdî-i menzile-cûyân-ı reh-i rüşd ü sedâd (Zuhûrî Divanı, K.4/11)

Yârî, makamı felek derecesinde olan bu büyük mürşidin, zamanın kötü işlerini gideren, düzene sokan biri olduğunu söyler. Yahyâ'nın feleğe bile nizam verdiğini söyleyerek onu över.

Cenâb-ı kutb-ı felek-pâye münkî-i devrân
Nizâm-ı hâle çevirdi sipihr-i vâlâyı (Yârî Ahmed Divanı, K.26/20)

Yahyâ'dan "İslâm'ın gökkubesinin şeyhülislâmı" diye tarif eden Râmî, onun, yedi diyarın zorlu işlerini halleden bir müftü olduğunu söylemektedir. Onun varlığı, şeyhülislâmlık makamına şeref katmıştır. Yahyâ, din işlerinde kendisine danışılan, yol gösterici bir kılavuzdur.

Şeyhü'l-islâm-ı kubbetü'l-islâm
Müftî-i müşkilât-ı heft-ıklîm (Râmî Divanı, K.13/41)

Sadr-ı fetvâya virdi zâtı şeref
Oldı revnak-fezâyı şer'-i kavîm (Râmî Divanı, K.13/43)

Mürşid-i hankâh-ı dîn ü salâh
Ka'be-i rüşd ü kible-i ta'lîm (Râmî Divanı, K.13/52)

Süheylî, Yahyâ'yı, devletin başı olarak görür. Din ve devlet hususlarında, onun adı daima en başta yer almaktadır. O, milletin kendisiyle gurur duyduğu, ümmetin sığınağı, dinin mürşidi, "ol" emrinin koruyucusu olan bir imamdır. Fazileti ve irfanıyla, din ve devlet işlerini birlikte yürütmektedir. Nergisî, Yahyâ'dan dinin kuvveti olarak bahseder. O, din işlerini düzene koyan bir güçtür.

Devletün ser-nâme-i dîbâce-i dîn ü düvel
Ni'metün âsûdegâ-bahş-i dil-i halk-ı cihân (Süheylî Divanı, K.12/3)

Kehf-i ümmet fahr-i millet hâdî-i erbâb-ı dîn
Hâmî-i seccâde-i şer'-i imâm-ı kün fe-kân (Süheylî Divanı, K.12/13)

Hazret-i Yahyâ Efendi ol ki zât-ı pâkine
Fazl u 'irfân ile olmuş dîn ü devlet tev'emân (Süheylî Divanı, K.12/14)

Kuvvet-i bâzû-yı dîn bâsıra-i ayn-ı yakîn
Revnak-ı rûy-ı zemîn mâye-i dîn-pîrâyı (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.23)

2.2. Edebî Yönü

Şairlerin en fazla üzerinde durduğu ikinci yönü, onun edebî şahsiyetidir. Yahyâ, devrinin en meşhur şairlerinden birisidir. Fâizî, Yahyâ'nın sözlerini, gösteriş ve zoraki ifadelerden uzak sözler olarak görür. Onun sözleri, köhnemiş feleği süsler. O, nükteyi anlamakta mahir olan, inceden inceye çalışan bir üstattır. Yahyâ'nın şiirlerini taze şaraba benzetir. Şiirleri o kadar kıymetlidir ki halk, onun şiirlerini birbirine hediye olarak vermektedir. Yahyâ, belagatte o kadar kuvvetli ve sağlamdır ki ondaki bu gücü gören gizli ilimleri açığa çıkararak kâşif, utancından yazdığı eseri kimseye gösteremezdi. Yahyâ'nın eserlerinin nüshası yavaş yavaş her tarafa yayılmıştır. Yahyâ'nın her sözü, anlayan için bir kitap gibidir. Yahyâ'nın şiirleri, sihri çürütecek güçtedir. Eski şairlerin şiirleriyle mukayese edilirse, onun şiirlerinin apaçık şekilde sihir olduğu görülür. Beyitleri kıyamete kadar sarsılmadan ayakta durur. Onun sözlerinin temeli güçlüdür. Hakikati ve mecazı şiirinde bir araya getirmiştir. Onun şiirleri hem yakıcı bir ateş, hem

söndüren su gibidir. Fâizî, belki de tezkireci olması hasebiyle Yahyâ'nın edebî yönüyle ilgili en farklı yorumda bulunan şairdir.

Bî-tekellûf suhan-ârâyîş-i gerdûn-ı kühen
Üstâd-ı heme-fen nükte-ver-i mûy-şikâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/17)

Şi'r-i nev-bâde-i terdür tabak-ı kâgazda
Ki ider halk-ı cihân biri birine ithâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/20)

Saht-ı bâzû-yı belâgat ki göreydi kalemin
Eserin açmaz idi kimseye sâhib-keşşâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/22)

Müntehîr nüsha-i âsârı girân ta-be-girân
Müştehir nefha-i lutf u keremi kâf-be-kaf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/24)

Bir kitab oldı bunun her sözi fehm eyleyene
Sîbeveyh ile nice bü tutar ehl-i insâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/31)

Ta'vîze-i ibtâl-i füsûndur hat u şi'ri
Eş'âr-ı selefde tutalum sihr-i mübîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/39)

Ebyâtı turur haşre dek olmaz mütezelzil
Bünyâd-ı esâs-ı suhanı şöyle rasîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/40)

Cem eyleyüp eş'ârı hakîkatle mecâzı
Hem âteş-i süzende vü hem mâ-i mu'îndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/41)

Rızâyî, Yahyâ'nın fikirlerininin beğenildiğini söyler. O, her halis eserinde incileri ipe dizmiştir. Şair, Yahyâ'nın büyüklüğünü ifade etmek için İmam Gazzali ve onun İhya'u Ulûm'id-Dîn adlı eserini zikretmektedir. Buna göre; eğer Gazzali, onun eserini görse, İhya adlı eserini hazırlamaya çalışmazdı. Şair, Yahyâ'nın her bir şiirinin sayfasını güle benzetmektedir. Onun taze şiirlerini nehir gibi akıcı bulmaktadır. Yahyâ'nın beyitlerinin, dokuz feleğin kubbesine yazıldığını söyler. Yahyâ'nın şiirleri, her yere yayılmış, Şira (Sirius) denilen yıldıza kadar ulaşmıştır. Şair, Yahyâ'nın nesir alanındaki başarısına da değinmektedir. Yahyâ, dünya hallerini nazme ve nesre döker. Zamanında nazma ve nesre rağbet veren odur. Yahyâ, şiirde kimseye benzemeye çalışmamaktadır.

Her fikr-i pesendîdesi ârâyîş-i eyyâm
Her hâs eseri vâsıtâtü'l-ıkd-ı lâli (Rızâyî Divanı, K.16/25)

Görse eser-i hâster-i rûh-ı fezâsın
İtmezdi takayyüd hele İhyâya Gazâlî (Rızâyî Divanı, K.16/27)

Dem-i 'İsî-veş tahrîr-i saf-ı bî-ğışın görse
Takayyüd eylemezdi anlarum Gazzâlî İhyâya (Rızâyî Divanı, K.18/24)

Her bir varak-ı şi'ri misâl-i gül-i nesrîn
Bî-rağbet ider müşk-fürüşân-ı kemâli (Rızâyî Divanı, K.16/29)

Oldı hat-ı âsâr-ı güher-bâr-ı şeb-kadr

Kim anda turur Şi'r-i teri cûy misâli (Rızâyî Divanı, K.16/31)

Kitâbe itdiler ebyâtını nüh-tâk-ı gerdûna
İletdi rûtbe-i eş'âr-ı hem-vârını Şi'râya (Rızâyî Divanı, K.18/31)

Cihânun nazm idüp ahvâlini inŐâ-ı hayr eyler
Odur raĝbet viren 'âlemde Şimdi nazm u inŐaya (Rızâyî Divanı, K.18/35)

Mefred-i dehr ki nazzâm-ı hikem-senc-i kazâ
Nazm-ı fazlında hele eylememiŐ kasd-ı cinas (Rızâyî Divanı, K.17/5)

Cem'î'ye göre; Yahyâ, söz memleketine kalemini sancak yapmış bir padiŐahtır. Onun sözlerini anlamak kolay deĝildir. Fars Şairlerinden Örfî ve İlmî bile onun sözlerini anlayamaz. Şaire göre; onun kalemi, nazım Őarabının sefası ile ahenklidir. Sözlerinde, kaleminin verdiĝi ahenk sayesinde, safa ve neşe vardır. Eserlerinin rahatlık arttıran güzel kokusu, her yeri, baştan ayaĝa güzel kokuyla donatır.

Cihân-ı ma'rifete dâver-i hüner-mesned
Memâlik-i suhana pâdişâh-ı hâme-livâ (Cem'î Divanı, K.8/16)

'Örfî vü 'İlmî sözün anlayamaz isterse
Her biri 'âlem-i endîŐede Hassan olsun (Cem'î Divanı, K.9/25)

Kalem safâ-yı mey-i nazmı ile nagme-tırâz
Suhan terâne-i kilkiyle pür-sürûr u safâ (Cem'î Divanı, K.8/17)

'Aceb mi nûkhet-i râhat-fezây-ı âsârı
Mu'attar eylese bezm ü cihânı ser-tâ-pa (Cem'î Divanı, K.8/18)

Cem'î, yaŐadığı devirde İnan'la olan husumeti Őiire de taŐımaktadır. İnan'ın iki Őehri olan KaŐan ve Rey Őehirlerinin Őairlerini, dūŐman olarak görür. Buna göre bu dūŐmanlar, Yahyâ ile boy ölçüŐecek düzeyde deĝildir.

Da'vî-i fazl u hüner idemez anunla 'adû
Ol gerek fâzıl-ı Rey Şâ'ir-i KâŐân olsun (Cem'î Divanı, K.9/26)

Sabrî, Yahyâ'nın bir mana kibriti olduĝunu söyler. Yahyâ, kaleminin parlak fikri ile nazmın mumuna, nurlu ışığı baĝıŐlar. Yahyâ, mananın güzel hurilerini inceden inceye araştıran biridir. Kaleminin yani Şiirlerinin güzelliĝi, hilekâr saçı bile esir eder. Onun her beytini deftere kaydeden taze bir keyif bulur. Onun Şiirlerinin güzelliĝi, Şarap gibi insana sarhoŐluk vermektedir. Şair göre; güzel söz söyleyenler, Yahyâ'yı takip etmektedir. O, gazel ülkesinin uç noktasında bulunmaktadır. Yahyâ'nın Şiirleri, söz diyarında güzel misk kokusu saçan bir ceylan gibidir. Şair, onun Şiirlerini saf suya benzetmektedir. Bu saf suyu yani Şiirlerini, her kim gönlünde tutarsa o, Hızır'a dönüşür. Şair, onun Şiirlerini Yusuf'a benzetmektedir. Yahyâ'nın Şiiri de Yusuf gibi güzeldir. Bu Őiirlerin alıcısı da pek çoktur. Yahyâ'nın sözleri, Őiire güzellik, hayat veren bir mayadır. Yahyâ'nın hayalleri de bir put haline gelmiş manaya can katar. Şair, Yahyâ'nın yeni hayaller bulduĝunu, artık put gibi sürekli duraĝan halde olan Őiire, yeni bir nefes getirĝini ifade etmektedir. Sabrî, manayı güzel Belkıs'a benzetmektedir. Yahyâ'nın kalemi, uzakta olan bu güzel Belkıs'ı ayaĝına getirmiştir. Şair, Yahyâ'nın yeni

söylemler bulma konusundaki hünerini, Süleyman ve Belkıs kıssasını telmih ederek ifade etmektedir.

Ol ki bir kibrî-i ma'nâ tâb-1 kilik-i fikr ile
Şem'-i nazmı şu'le-bahş-1 neyyîr-i envâr eder (Sabrî Divanı, K.3/23)

Mûşikâfâ sensin ol kim hûriyân-1 ma'niyi
Şâhid-i hâmen esîr-î turra-i tarrâr eder (Sabrî Divanı, K.3/43)

Sebt eden her beytini bir tâze keyfiyyet bulur
Hâmesiyle sanki nakş-1 hâne-i hammâr eder (Sabrî Divanı, K.3/44)

Mesîh-menkabe Yahyâ Efendi kim oldur
Kelîm-i vâdi-i hikmet reh-i sühen-dânı (Sabrî Divanı, K.4/28)

Kalem-rev-i şeh-i fikri Hıtâ-yı hatt-1 gazel
Gazâl-1 çîn-i sühen kilik-i nâfe-efşânı (Sabrî Divanı, K.4/32)

Zülâl-i nazmını hâtırda tutsa kim ki döner
O Hızra kim ola bir şîşe âb-1 hayvânî (Sabrî Divanı, K.4/38)

Felek ki Yûsuf-1 nazmun çıkardı pâzâra
Pür oldı sıyt ü sadâsıyla burc-1 mîzânı (Sabrî Divanı, K.4/42)

Kelâmı şâhid-i tasvîr-i nazma mâye-i rûh
Hayâli cism-i büt-i ma'nâya rek-i cândur (Sabrî Divanı, K.5/39)

Getürdi pâyine Belkıs-1 hüsn-i ma'nâyı
Serîr-i ma'rîfete hâmesi Süleymândur (Sabrî Divanı, K.5/42)

Sehmî, nükte söylemede, Yahyâ'nın herkes tarafından kabul edilen yüksek faziletli bir güneş olduğunu söylemektedir. O, mucize sözler söylediği için memleketin filozofu olarak hürmet görür. Sehmî, Yahyâ'nın "Nigârîstân" adlı eserinden söz etmektedir. Şair, bu eseri faziletli bir eser olarak görür. Onu yazan kalemin ayağı olacağını söyler. Kaleminin ayağı olmak, kaleminin bırakıldığı yer olmak demektir. Şair, bu sözyle esere olan hürmetini dile getirmektedir. Sehmî, Bihzad ve Mani'nin de eserini bu üslup ile nakşettiğini söyler. Bilindiği gibi Mani'nin de Nigârîstân adlı bir eseri vardır. Şair, Yahyâ'nın eserlerinin İslâm için önemini de ifade eder. Dediğine göre; eğer Yahyâ, eserini tedbir için tertip etmeseydi, birtakım yeni söylentilerin seli, şeriat evine gedik açardı. Onun eserlerinin yüzü, ikiyüzlülüğün allığından uzaktır. Allık, yüze sürülen bir makyaj malzemesidir. Yani, eserleri insanları kandırmak için süslenmiş değildir.

Müsellem âftâb-1 evc-i fazl-1 nükte-perdâzı
Mükerrem feylesûf-1 kişver-i mu'ciz-beyânîdur (Sehmî Divanı, K.3/7)

Nigârîstân-1 fazla gerçi pây-1 kilik-i sehâram
Nesâk-perdâz-1 nakş-1 dil-keş-i Bihzâd u Mânîdür (Sehmî Divanı, K.3/22)

Açardı rahne seyl-âb-1 havâdis hâne-i şer'a

Eger tedbîr-i tertîb itmese resm-i nigûkârı (Sehmî Divanı, K.11/14)

Mu'arrâ gerd-i sahrâ-yı emelden dâmen-i lutfı
Müberrâ gâze-i kasd-ı riyâdan rûy-ı âsârı (Sehmî Divanı, K.11/17)

Devrin güçlü şairlerinden Nâilî, Yahyâ'yı nazım mülkünün, şerefli, itibarlı hükümdarı olarak görmektedir. Yahyâ, çok yönlü bir nâsirdir. Şaire göre; Yahyâ'nın elindeki kalem, beyan, mantık tefsir, kelim ve adap gibi çeşitli konular üzerine haşiyeler yazmaktadır.

Pâdişâh-ı ehl-i dil Yahyâ Efendi kim odur
Mülk-i nazmın âb-ı rûy-ı tahtgâh-ı devleti (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.34/13)

Benâmında kalem mevkûf-ı tahrîr-i havâşîdür
Beyân u mantık u tefsîr ü âdâb u kelâm üzre (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.23/17)

Şeyhî Mehmed, Yahyâ'nın, sözleriyle kendinden önce yaşamış söz sahiplerini ihyâ ettiğini söylemektedir. Onun sözleri, İsa'nın nefesi gibi ölüleri diriltmektedir.

Süheniyle selef âyinini ihyâ eyler
Nefesi mürdelere hâsılı 'Îsî-dem olur (Şeyhî Mehmed Divanı, K.10/16)

Zuhûrî de Yahyâ'nın nazımdaki üstünlüğünü ifade etmek için Hakanî'yi anmaktadır. Yahyâ, şiirde o kadar güçlüdür ki Hakanî onun yeni ve güzel şiirinin elbisesini görse meftun olacaktır. Yahyâ ve ressam Manî arasında yukarıda da ifade edildiği gibi bir bağ vardır. Her ikisinin de Nigârîstân adında bir eseri vardır. Bundan dolayı şairler, Manî'yi de anarlar. Esasında divan şiirinde Manî yine bu özelliğiyle mukayese amacı olarak zikredilir. Zuhûrî, Yahyâ'nın kaleminin resmettiği hayallerde, ressam Manî'nin tarzını gördüğünü söyler. Yine şaire göre; Yahyâ'nın şiirleri mutluluğun anahtarıdır. Bu anahtar ile insanların sıkıntılı, dertli gönüllerini ferahlatmaktadır. Şair, Yahyâ'nın şiirleri için "lahlaha-fersa" ibaresini kullanır. Lahlaha; güzel kokuların karışımından meydana gelen bir kokudur. Yahyâ'nın şiiri, âlemine güzel kokular saçır. Kalemi de miske olan rağbeti kırar. Zuhûrî'nin dikkat çektiği bir yönü de; Yahyâ'nın fikirlerindeki orijinalliktir. Divan şiirinde bîkr-i fikr, yahut bîkr-i mazmun bulmak her şairin arzu ettiği bir husustur. Şair, Yahyâ'nın bîkr-i fikrini anlatmak için Hz. Meryem'i anmaktadır. Şairin ifadesine göre; İsa, onun Meryem gibi bakir olan düşüncesini görseydi, ona bin canı ile damat olurdu. Yahyâ'nın şiirleri, bir bakireye benzetilmektedir.

Şâhid-i tâze câme-i şi'rin
Görse meftûn olurdu Hâkânî (Zuhûrî Divanı, K.3/27)

Eser-i hâme-i hayâlinde
Görünür tarz-ı şîve-i Mânî (Zuhûrî Divanı, K.3/28)

Dil-i endîşnâk-i halkı açar
Satr-ı nazmı kilid-i handânî (Zuhûrî Divanı, K.3/29)

Nazmıdur lahlaha-fersâ-yı meşâm-ı 'âlem
Eser-i hâmesi rağbet-şiken-i misk ü zebâd (Zuhûrî Divanı, K.4/26)

Bikr-i Meryem-sıfat-ı fikrini görseydi eğer
Geçinürdi ana bin can ile ‘İsî dâmâd (Zuhûrî Divanı, K.4/27)

Divan şiirinde söz, şiir çoğu zaman ata benzetilir. Şair de bu atı kullanan bir süvari olarak tasavvur edilir. Kadrî, Yahyâ’nın, her şeyi inceden inceye araştıran, sözün iyi at binicisi olduğunu söyleyerek onu takdir etmektedir.

O ‘âlem-i ‘alem-efrâz bir güzîde-i dehr
O mû-şikâf-ı yegâne o şeh-süvâr-ı sühan (Kadrî Divanı, K.9/27)

Cevrî, Yahyâ’yı övmeye başlarken ilk olarak onun şairliğine temas etmektedir. İfade ettiğine göre Yahyâ, mana cevherinin kaynağıdır. Güzel, saf şiirleri feleğin cevher dükkânında satılan, ipe dizilmiş incidir. Cevrî’ye göre; mana dünyasının gece veya gündüz olması onun nazmıyla alakalıdır. Onun şiirlerinin nüshasının siyahlığı karanlık akşam, divanının beyazlığı ise aydınlık sabahtır. Burada şairin, mana âlemine olan tesirini görmekteyiz. Cevrî de Yahyâ’nın nazmını övmek için başka şairlerin adını anmaktadır. Buna göre; onun sözünün inceliği, ünlü Arap şairi Hassan b. Sabit’in nüktelerini kıskandıracak düzeydedir.

O kân-ı gevher-i ma’ni ki nazm-ı pâki olur
Dükân-ı cevherî-i dehre silk-i mervârîd (Cevrî Divanı, K.37/14)

Sevâd-ı nüsha-i şi’ri beyâz-ı dîvânı
Cihân-ı ma’niye şâm-ı siyâh u subh-ı sefid (Cevrî Divanı, K.37/23)

Nezâket-i sühanı reşk-i nükte-i Hassan
Edâ-yı bî-bedeli gayret-i kelâmı Lebîd (Cevrî Divanı, K.37/24)

Yârî Ahmed, Yahyâ’dan “mucize sözlü Hızır” olarak söz eder. Onun kaleminin parmağı, Utarid’i hasede düşürür. Yahyâ’nın nâsirliğine de temas eden Yârî, onu “düşünce mektebinin edibi”, “nesir sahasının padişahi” şeklinde övmektedir.

O Hızır-ı mu’cize-gû kıldı feyz-i enfâsı
Cihâna nâtıka-bahş-ı dem-i Mesîhâ’yı (Yârî Ahmed Divanı, K.26/13)

Benân-ı kilki ki reşk-âver-i ‘utâriddür
Sipihre gösterür i’câz-ı dest-i beyzâyı (Yârî Ahmed Divanı, K.26/23)

Güzîde-tab’-ı ferîd ü hudâygân-ı vahîd
Edîb-i mekteb-i endîşe husrev-inşâyî (Yârî Ahmed Divanı, K.26/37)

Râmî, onun saf ve güzel bulduğu şiirlerini, kutsal gül bahçesinin berrak suyuna benzetmektedir. Şaire göre; Yahyâ’nın şiirlerindeki manalar, cennet çeşmelerinden birinin menbaı konumundadır. Onun saf ve güzel şiirlerini, felek tespîh eder. Yahyâ’nın şiirlerini en mübarek, sık sık okunan dualar, gibi takdim eder. Yahyâ, sağlam tabiatlı şairlerin hükümdarı konumundadır.

Şi’r-i pâki Zülâl-i gülşen-i kuds
Feyz-i ma’nâsı menba’-ı tesnîm (Râmî Divanı, K.13/54)

Şi'r-i pâkin müsebbihân-ı felek
İder evrâd-ı akdese takdim (Râmî Divanı, K.13/58)

Pâdişâh-ı serir-i müctehidin
Hüsrev-i şâ'iran-ı tab'-ı selîm (Râmî Divanı, K.13/60)

Süheylî, Yahyâ'nın sözleriyle, Cebrail'in sözlerinin aynı olduğunu söyler. Onun sözleri de gaipten gelen sözler gibidir. Şaire göre; onun şiirlerinin mumuna, meşhur Fars şairi Enverî âşık olmuş ve ruhu onun şiirlerine pervane olmuştur. Diğer Fars şairleri Şâhî ve Hâkânî de onun yüksek sarayında, rüzgâr yapan hizmetçi seviyesinde kalır.

Hem-zebânı nefha-i rûhü'l-emînün sözleri
Tûtî-i gûyâ-yı nutkî hâtif-i gaybî-nişân (Süheylî Divanı, K.12/16)

Şem'-i cem'-i nazmuna pervâne rûh-ı Enverî
Şâhî vü Hâkânî kasr-ı rif'atünde bâdbân (Süheylî Divanı, K.12/17)

Nergisî, Yahyâ'nın kaleminin sadece şiir yazmadığını söylemektedir. Yahyâ'nın mübarek ağzı gibi, kaleminin dili de, Mevla'yı nefy ü isbat ile tevhittedir. Şair, onun tasavufî yönüne de dikkat çekmektedir.

Dehen-i pâki gibi turma lisân-ı kalemi
Nefy ü isbât ile tevhîddedür Mevlâ'yı (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.30)

2.3. Şahsiyeti İle İlgili Özellikleri

Şairler, pek çok beyitte Yahyâ'nın temiz şahsiyetli oluşuna dair sözler söylemişlerdir. Bu temiz zatlı olma hususu bütün kasidelerde görülen bir övgü olduğu için burada yalnızca şairlerin en çok dikkat çektiği özellikleri ifade edilecektir.

2.3.1. Âlimliği

Atâyî, Yahyâ'yı âlimlerin başı olarak görmektedir. Ona göre; adı daima defterlerin en başında yazılı olan bu âlimlerin reisi, sözün iyisini ve kötüsünü bilen, hüner ve söz söylemede bir cevherdir. Yahyâ, o denli mertebesi yüksek bir âlimdir ki mübarek elinin tüyleri veya çizgileri, sihre karşı konulmak için yapılan muskadır ve bu hususta heybet ve şeref sahibidir.

Ser-defter-i kül hazret-i sadrû'l-'ulemâ kim
Nakkâd-ı suhan cevherî-i fazl u beyândur (Atâyî Divanı, K.11/21)

'Allâme-i a'zam ki mübârek hat-ı desti
Ta'vîze-i teshîri dil-i şevket ü şândur (Atâyî Divanı, K.11/22)

Fâizî, ve Rızâyî, Yahyâ'yı "âlimlerin şeyhi" şeklinde tarif eder. O, Peygamber'in izinden giden bir âlimdir. Bütün âlimler, o âlimlerin şeyhi, seçkin müftünün kapısının önünde köle gibi durur. Rızâyî, meşhur bir tefsir sahibinin, Yahyâ gibi bir âlimi kendi meclisine davet etmesi halinde, ondan binlerce defa özür dileceğini söylemektedir. Zira "Keşşâf" adlı eserin sahibi Yahyâ'yı görünce kendi ilminin yetersizliğinden utanacak ve Yahyâ gibi biri hayattayken eser yazdığı için pişmanlık duyacaktır.

Şeyhü'l-'ulemâ pîşe-geh-ârâ-yı şerî'at
Kim hazret-i şâh-ı rusüle cây-nişîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/19)

Şeyhü'l-'ulema hazret-i müftî-i güzîn kim
Hep bende-i hâk-i deridür cümle mevâli (Rızâyî Divanı, K.16/19)

Hezârân 'özü-i lenk eylerdi ana sâhib-i Keşşâf
Eğer da'vet ideydi meclis-i tahkîk ü iftâya (Rızâyî Divanı, K.18/23)

Cem'î, Yahyâ'nın "âlimlerin en büyük şahı" olduğunu ifade eder. O, aynı zamanda faziletli kimselerin değerinden anlayan, onlara adaletli davranandır. Şaire göre Yahyâ; her zaman bilgi ve adalet baharının, gül bahçesinin ağacıdır. Âlimler, onun merhametinin gölgesi altında rahat ederler. Yahyâ, her ilme vâkîf bir ilimdir. Şair, Yahyâ'nın kalemini, ilimler sahrasında gezen bir ceylana benzetmektedir. Şair, Yahyâ'nın "Rum ve Acem diyarının âlimi" olduğunu söyleyerek "ilim ve bilgi sultanı" şeklinde övmektedir.

Cenab-ı Hazret-i Yahyâ Efendi kim oldur
Şehenşeh-i 'ulemâ dâd-güster-i fuzalâ (Cem'î Divanı, K.8/13)

O nahl-i gülşen-i her dem bahâr-ı daniş u dâd
Ki zıll-i re'fetidür cây-ı rahat-ı 'ulemâ (Cem'î Divanı, K.8/15)

Devâtı nâfçe-i ahûvân-ı deşt-i fûnûn
Kelâm-ı tûtî-i kilki nesîm-i nâfçe-güşâ (Cem'î Divanı, K.8/19)

Husrev-i dâniş-i 'ilm 'allâme-i Rûm u 'Acem
Kutb-ı 'âlem destgîr-i derdmendândur gelen (Cem'î Divanı, K.10/7)

Sabrî, Yahyâ'nın âlimlerin en büyük şahı olduğunu ifade eder. O, faziletli kimselerin bahtının aydınlığı, belagatin başbuğu, Hakk'ın kılıcıdır. Yahyâ, irfanın yüksek arşını kanatları altına almış bir kimsedir.

Şehenşeh-i 'ulemâ ferr-i tâli'-i füzelâ
Sipeh-keş-i belagâ seyf-i fazl-ı Yezdânî (Sabrî Divanı, K.4/26)

Bu bir ferişte-i eflâk-i feyzdür almış
Kanadı altına 'arş-ı berîn-i 'irfânı (Sabrî Divanı, K.4/35)

Nâilî, onu, büyük bir müfessir-i Kurân olan, fizik, tıp ve matematik alanlarında eserler vermiş Fahrettin Râzî (ö.1209) ile eşdeğer görmektedir.

Edîb-i Fahr-i Râzî-menkıbet Yahyâ Efendi kim
Vücûdî âyet-i kübrâ-yı rahmetdür enâm üzre (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.23/16)

Şeyhî Mehmed'e göre; o öyle büyük bir âlimdir ki, kendine âlim diyeni ilmiyle utandırır. Bilginler, eğer bir gün onun bir sohbetini dinlemek olursa, yeni doğmuş bebekler gibi dilsiz kalacaklardır. Şair, onun ilmi karşısında bütün âllamelerin konuşamaz hale geleceğini söylemektedir.

Bahsini dinler ise 'allâme anın bir gün eğer
Tıfl-ı yek-rûze gibi söylemeyip ebkem olur (Şeyhî Mehmed Divanı, K.10/15)

Zuhûrî, Yahyâ'nın, eşyanın hakikatının sırrını bildiğini söylemektedir. Yahyâ, ilimlerin gizli hususlarını inceden inceye tedkik eden, gizli nükteleri keşfeden, Hakk'ın lütfuna mazhar olmuş, hadiselerin ve Kuran'ın sırlarına vakıf bir irfan sahibidir.

Mû-şikâf u desîse-dân-ı 'ulûm
Mazhar-ı feyz ü lutf-ı Yezdânî (Zuhûrî Divanı, K.3/16)

Vakıfu's-sırrıdur ehâdsün
Kâşif-i râzhâ-yı Kur'ânî (Zuhûrî Divanı, K.3/21)

Kadrî, onu "irfan âleminin yeşil bahçesi" şeklinde övmektedir. Şaire göre; Yahyâ, Hz. Peygamber'in varisi, âlimlerin özüdür. Faziletliğin en seçkini, her ilimden anlayandır. Yahyâ'nın sahip olduğu irfanının gölgesi, bütün âlemi kuşatıp aydınlatmaya yeter.

O sahn-ı hıyâbân-ı 'âlem-i 'irfân
O nâz-bû-yı gül-i bağ u gonce-i gül-şen (Kadrî Divanı, K.9/28)

Hülâsa-i 'ulemâ vâris-i Resûl-i Emîn
Güzîde-i fuzalâ fehm-dâni-i her fen (Kadrî Divanı, K.9/29)

Sütûde Hazret-i Yahyâ Efendi kim ana
İder mesâ'il-i 'irfânî 'âlem-i rûşen (Kadrî Divanı, K.9/30)

Cevrî, onun ilim ve bilgide Allah tarafından eşi benzeri olmadan yaratıldığını ifade etmektedir. O, irfan denizinin eşsiz incisidir.

O bî-bahâ dür-i yektâ-yı bahr-ı 'irfân kim
Hudâ fûnûn-ı ma'ârifde kılmış anı ferîd (Cevrî Divanı, K.37/15)

Yârî Ahmed, onun ilmi ve hikmeti yayılmış meşhur bir âlim olduğunu söylemektedir. O, güzel söz söyleme ve yazma kabiliyetiyle, çeşitli ilimleri ortaya çıkarır.

Sen ol mu'allim-i menşûr-ı 'ilm ü hikmetsin
Bulur selîka-i pâkûn fûnûn-ı şettâyı (Yârî Ahmed Divanı, K.26/38)

Râmî de, Yahyâ'nın keskin zekâlı, ilimde ileri seviyede olan bir âlim olduğunu ifade eder. Yahyâ, ince fikir ve nükteleriyle, âlimler içerisinde zeki ve anlayışlı bir kimse olarak bilinir.

‘Umde-i rükn-i Ka’be-i âmâl
Kıdve-i ezkiyâ imâm-ı ‘alîm (Râmî Divanı, K.13/41)

Şimdi fikr-i dakikadânı ile
‘Ulemada odur zeki vü fehîm (Râmî Divanı, K.13/46)

Süheylî, Yahyâ'nın, fazilet mülkünde, ilmin kumandanı olduğunu söyler. O, kudret sırlarına vakıf, mertebesi yüksek, hikmet nurlarının doğuş yeri, işi filozofluk olan bir zattır. Zamanın âlimleri, onun yanında alfabeyi yeni öğrenen çocuk gibi kalır. Nergisî de mollalığın ona verasetle geldiğini söyleyerek, Yahyâ'nın atalarının da büyük âlimler olduğunu söylemektedir.

Sadr-ı ‘ilmün mîrisin milk-i fazîletde bu gün
Pâyuna irmez nice yıllar celâl olsa devân (Süheylî Divanı, K.12/6)

Mahzen-i esrâr-ı kudret sadr-ı ‘âlî-menkabet
Matla’-ı envâr-ı hikmet feylesof-ı kâr-dân (Süheylî Divanı, K.12/12)

Hâzır olsa ders-i ta’lîmünde iy üstâd-ı küll
Tıfl-ı ebced-hân ola ‘allâme-i ehl-i zemân (Süheylî Divanı, K.12/20)

Vâris-i câh u rüteb müftî-i pâkize-neseb
Ki verâsetle müsellemdür ana mollâyî (Nergisî, Meşâkku’l-Uşşâk, b.25)

2.3.2. Adaleti

Adalet bahsi, kasidelerin vazgeçilmez temalarından biridir. Yahyâ için de bu konuda övgü dolu sözler, söylenmiştir. Yahyâ, görev yaptığı dönemlerde de adaletli hükümleriyle bilinmektedir. “Hak bildiği yoldan ayrılmayan, adaletin yerine gelmesi için her türlü tehlikeyi, hatta en üst makamlarla çatışmayı göze alan Yahyâ Efendi, gerek kadılık, kazaskerlik gerekse şeyhülislâmlık görevlerinde bu özelliğiyle çevresindekilerin takdirini toplamış, tavizsiz görev anlayışı, dürüstlüğü, doğru sözlülüğü ve cesaretiyle bulunduğu makamın hakkını vermeye çalışmıştır. Kaynaklar onun bu özelliğini vurgulayan birçok yaşanmış hadiseyi naklederler.” (Kavruk, 2014) Fâizî, onu “âlimlerin direği, mülkün temeli, devletin temiz kişilikli adamı, milletin yardımcısı” diyerek övdükten sonra adalette de “Hz. Ömer gibi insaf sahibi bir devlet yöneticisi” şeklinde övmektedir. Yahyâ, daima Hakk’ın tarafında olmuş adaletiyle gaflete düşen zalimlere terbiye vermiştir. Onun adaletinin şanı, şöhreti bütün dünyayı sarmıştır.

Nâsihu’d-devle ‘ımâdü’l-‘ulemâ rüknü’l- mülk
‘Azudu’l-mille hidivv-i ‘Ömeriyyü’l-insâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/16)
Gafletde kalan zâlîme te’ dîbi münebbih
‘Adliyle cihân hak bu ki pür sıyt ü tanîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/31)

Rızâyî, Yahyâ'nın adaletli devri için; "onun adaletinin zamanlarında kimse kimsenin hakkına el uzatamaz, kimse kimseye dokunamazdı" demektedir. Rızâyî, Yahyâ'nın adalette Hz. Ömer'in soyuna mensup olduğunu söyler. O, Ömer'in adaletinin izinden giden ikinci İbn-i Abbas'tır. Abbas, Hz. Ömer zamanının müftüsü ve Peygamberimizin amcasının oğlunun adıdır.

Uzatmaz kimse destin kimseye eyyâm-ı 'adlinde
Meğer kim şâne-i ter zülf-i 'anber-bû-yı zîbâya (Rızâyî Divanı, K.18/36)

Tokunmaz devr-i 'adlinde anun hîç kimse kimseye
Meğer kim tokuna bâd-ı sabâ zülf-i dil-ârâya (Rızâyî Divanı, K.18/37)

Pertev-endâz-ı 'adâlet-kede-i Fârûkî
Ahmedî-hulk u 'Ömer-'adl ü Mesîh-enfâs (Rızâyî Divanı, K.17/7)

Mesned-i ehl-i hüner masdar-ı her hayr-ı eser
Peyrev-i 'adl-i 'Ömer sâni-i İbn-i Abbâs (Rızâyî Divanı, K.17/9)

Cem'î, onun adaletinin sahrasında aslanlar ve ceylanların bir arada huzur içerisinde yaşadığını söyler. Aslan güçlüyü, ceylan güçsüzü temsil eder. Onun adaletinde güçlüler güçsüzlere zarar veremez. Onlar her yerde omuz omuza gezinmektedir. Buna benzer bir söylem de Sabrî'nin beytinde görülmektedir. Onun zamanında herkes uykuda güvendedir. Aslanın uyurken aldığı nefes, ceylan için serinletici yelpaze olur. Bir beytinde de ceylan yavrusunun, aslanın göğsü üstünde rahatça meşk ettiğini söyler.

Deşt-i 'adlinde olup düş-be-düş şîrân
Her yana âhû-yı hoş-cilve hırâmân olsun (Cem'î Divanı, K.9/30)

Zemâne hâb-geh-i emîn olup zamânında
Gazâl-i deşte dem-i şîr-i ner megesrândur (Sabrî Divanı, K.5/48)

Yümn-i hıfzı şöyle kim 'ahdinde her âhû-bere
Şîne-i şîr üzre meşk-i şîve-i refât eder (Sabrî Divanı, K.3/31)

Hükm-i 'adlî şöyle kim devrinde zülf-i fitne-sâz
Halka-bend-i târını tespîh-i istiğfâr eder (Sabrî Divanı, K.3/32)

Sabrî'ye göre; Allah onu, âlemin nizamı için göndermiştir. Onun zamanında, adaletin en iyi baharı yaşanmıştır. O, cihanda adaleti o kadar gözetir ki, seher yeli, su üzerindeki hava kabarcığını kesip dağıtamaz. Onun adaletinin zamanında, fitnenin eziyetleri görülemez. Sehmî de, Yahyâ'nın adaletinin, yeryüzünün her köşesini baştanbaşa sardığını söyler.

O dürr-i nazm ki sandûka-i emânında
Nizâm-ı 'âlem için saklamış Hudâ anı (Sabrî Divanı, K.4/25)

Bihîn bahar-ı 'adâlet ki devr-i câhında
Cihân zamîme-i gülşen-fezâ-yı rıdvândur (Sabrî Divanı, K.5/35)

Nesîm dâmen-i çetr-i habâbı çâk edemez
Cihâna ma'deleti ol kadar nigh-bândur (Sabrî Divanı, K.5/46)

Görülmez olsa nola rûzgâr-ı 'adlinde
'İkâb-ı fitne-i dehr âşiyân-perîşândur (Sabrî Divanı, K.5/49)

Kıble-i kâr-ı cihân Hazret-i Yahyâ-yı kerîm
Şît-ı 'adliyle zevâyâ-yı zemîn mâl-â-mâl (Sehmî Divanı, K.12/15)

Zuhûrî'ye göre; Yahyâ, adaletli fetvalar verir. Adaletli şekilde işleri yürütmesiyle de Hz. Ömer'in halefî olmuştur. O âlemin bekçisi, adaletin timsalidir. Yahyâ'yı, adaletli, büyük düşünen bir hükümdar olarak görür. Şair, onun adaletinin, eski dünya köşkünü mamur ettiğini ifade eder. Onun adaletli zamanında, zulüm ve eziyetin boynu bağlıdır. Yahyâ, adaletini, tüm yeryüzüne yaymış biridir.

Mekremet-kâr ma'delet-fetvâ
Sadr-ı fetvânun oldı şâyânı (Zuhûrî Divanı, K.3/19)

Tarh-endâz-ı ma'delet-kârî
Oldı Fârûka peyrev ü sâni (Zuhûrî Divanı, K.3/20)

Fitne devrinde ser-be-ceyb-i hafâ
'Adlidür 'âlemün nighbânı (Zuhûrî Divanı, K.3/23)

Ma'delet-pîşe hudavend-i kerem-endîşe
İtdi 'adli bu kühen kâh-ı cihânı âbâd (Zuhûrî Divanı, K.4/12)

Gerden-i zulm ü sitem beste durur 'adlinde
Dest-i lutfından anun cûd u keremdür âzâd (Zuhûrî Divanı, K.4/13)

Ferş-i 'adlin döşedi sâhire-i gabrâya
Dest-i hükm ile olup çîde bisât-ı bî-dâd (Zuhûrî Divanı, K.4/14)

Kadrî, Yahyâ'nın adaletinin rûzgârının, fitne zamanının gelmesini engellediğini söylemektedir. Onun devrinde, kimse kimseye eziyet kılıcını çekemez. Râmî, Yahyâ'nın her zaman adaleti gözettiğini söyler. Bir kişi, başkası hakkında bir ithamda bulunursa, meselenin iç yüzünü anlamak için gayret gösterirdi.

Güzîde-i hulefâ fahr-ı Bû Hanîfe k'olur
Nesîm-i 'adli ile dehr-i fitneden eymen (Kadrî Divanı, K.9/31)

Safâda yümn-i kudûmiyle ser-be-ser 'âlem
Kimesne kimseye çekmez cefa-yı tîg ü resen (Kadrî Divanı, K.9/38)

Hakkı icrâ ider idüp tedkik
İddi'â-yı husûmet itse garîm (Râmî Divanı, K.13/44)

Yârî, Yahyâ'nın adaletle hüküm sürdüğü zamanları, bahar zamanı diye nitelendirir. Onun adaletinin baharı, dünyayı gül bahçesine çevirmiştir. Halk da bundan memnun olduğu için mutludur.

‘Aceb mi gül gibi devründe halk şâd olsa
Bahâr-ı ma’deletün gülşen itdi dünyâyı (Yârî Ahmed Divanı, K.26/40)

Süheylî’nin ifade ettiği üzere; Yahyâ’nın adalet dağıtan dergâhı, ahir zamanın fitnelerinden sığınılacak yerdir.

İy vüfûr-ı himmetün ser-mâye-i emn ü emân
Dergeh-i ‘adlün penâh-ı fitne-i âhir zemân (Süheylî Divanı, K.12/1)

2.3.3. Cömertliği

Şairler, Yahyâ’nın şahsiyet özelliği olarak en fazla cömertliği, ihsanı, lütfu üzerinde durmuştur. Esasında hemen her kasidede memduh, en fazla bu yönüyle anılır. Bunun sebebi; şairin memduhtan birşeyler beklemesidir. Bu konudaki beyitlerde, şair mübalağa sanatından oldukça istifade eder. Kaynaklarda, Yahyâ’nın gerçekten cömert biri olduğu ve bu yüzden bazen sıkıntıya düştüğü de kayıtlıdır. (Ertem, 1995: 1) Yahyâ için söylenen bu konudaki beyitlerin çok olması nedeniyle, şairlerden yalnızca birer beyit örneği alınarak, onun bu özelliği ifade edilmiştir.

Fâizî, Yahyâ’yı, cömertliği ile meşhur Hâtem-i Tayy ile mukayese eder. Buna göre her ikisi de lütuf ve kerem sahibidir. Ancak Yahyâ’nın cömertlikte, Hâtem’den daha yüksek bir mertebededir. Atâyî, onun cömert bahişlerinin, hem fakirleri hem zenginleri kapsadığını söyler. Rızâyî, onun ihsanlarının gölgesinde, herkesin rahatta olduğunu ifade eder. Sabrî, onun lütuf bahçesinin rüzgârının bir mecliste esdiği zaman, ihsanı ile o meclisteki bir şarap damlasını bir şişe şarap haline getireceğini söylemektedir. Nâilî, “o izzetli, cömert ilkbahar bulutu inciler saçar. Cömert eline, sena edenler/kaside şairleri erişmek ister.” demek suretiyle onun cömertliğine dikkat çeker. Zuhûrî, Yahyâ’nın dostlarına daima cömert davrandığını, düşmanlarına ise gazabını gösterdiğini söyler. Cevrî, Yahyâ’ya, yaşadığı müddetçe, cömertlik ülkesinin verildiğini söyler. O eli açık, cömert, şerefli namına, kuvvet, metanet verilmiştir. Yârî, Yahyâ’yı Bermeki’ye benzetir. Bermeki, Harun Reşid zamanında vezirlik eden bir ailenin Halit, Yahya, Fazıl, Cafer adında dört oğlunun soyadıdır. Yahyâ, Bermeki gibi lütuf ihsan eder, o cömertliğiyle, istek ehlinin eteğini inciyle doldurur. Râmî de, Yahyâ’yı Hatem-i Tay’a benzetir. O, zamanın kerem sahibi Hatem’i, cömertliğin kuvvetli hükümdarıdır. Nergisî de, onun “cömert oğlu cömert” olduğunu söyler.

Lutf u kerem Hâtem-i Tay’da güzel ammâ
Bunun yem-i ihsân u ‘atâsı nemekîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/47)

Reşâşe-i kalemi feyz-bahş-ı bâg-ı emel
Nevâle-i keremi şâmil-i havâs u ‘avâm (Atâyî Divanı, K.10/19)

Hâb-ı râhatda cihan sâye-i ihsânunda
Baht-ı bîdâr-ı hoş-âsârı nigh-dâr-ı ünâs (Rızâyî Divanı, K.17/14)

Ger nesîm-i bâğ-ı lutfi etse bir bezme güzâr
Her habâb-ı bâdeyi bir şişe-i mey-dâr eder (Sabrî Divanı, K.3/34)

O ebr-i nev-bahâr-ı mekrûmet kim gevher-efşândur
Kef-i cûdı senâ-kârân-ı makziyyü'l-merâm üzre (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.23/21)

Ebr-i desti ser-i ahbâba olur gevher-pâş
Fark-ı erbâb-ı hased üzre olur sâ'ika-zâd (Zuhûrî Divanı, K.4/23)

Virildi kayd-ı hayât ile ana hitta-i cûd
Yazıldı nâm-ı kirâmîsine hatt-ı te'yîd (Cevrî Divanı, K.37/18)

O Bermekî-'atâsın ki feyz-i ebr-i kefün
Keremle pür-dür ider dâmen-i temennâyı (Yârî Ahmed Divanı, K.26/39)

Hâtem-i rûzgâr-ı dehr-i kerem
Rûkn-i sadr-ı hudâyegân-ı kerîm (Râmî Divanı, K.13/63)

Ol kerîm ibn-i kerîm efdal-i efdal-zâde
Cid-be-cid eyledi ihyâ eser-i âbâyî (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.27)

2.3.4. Akıl

Şairlerin, dikkat çektiği özelliklerinden biri de akıldır. Akıl, söz konusu olunca, kasidelerde genel olarak mukayese amacıyla Yunanî şahsiyetlerin adı zikredilir. Özellikle Aristo, divan şiirinde akıl temsil eder. Şairler de Yahyâ'nın aklını övmek için onu anmışlardır. Cem'î, Yahyâ'yı, söz ustası Aristo gibi görmektedir. Fâizî, Yahyâ'nın "Allah ile meşgul olan bir Aristo" olduğunu söyleyerek, onun düşünlerini, fikirlerini bir nur şimşegine benzeter. Yahyâ'nın her ince sözü, düşmanına hançer gibi saplanır. Rızâyî'ye göre; Yahyâ, doğruluk ile meşgul olan Aristo'dur.

'Âlemi teshîr iden İskender-i devrân ile
Hem-rikâb olmuş Aristo-yı suhandândur gelen (Cem'î Divanı, K.10/9)

Risto-yı Hüdâ-pîşe ki tedkîk-i hükümde
Her sânihası bârika-i nûr-ı yakîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/23)

Aristo-yı hidâyet-pîşe Sa'd-ı hikmet-endîşe
Ki hükmün eyledi icrâ cihân-ı fazl ü ma'nâya (Rızâyî Divanı, K.18/18)

Aristo ile birlikte Eflatun da bu vesile ile anılmaktadır. Yahyâ'nın incelikleri anlayan, bilen aklının yanında, Eflatun'un yeni yetme çırak olduğunu söyleyen Sehmî, Yahyâ'yı akıl konusunda, Eflatun'dan daha üstün tutmaktadır. Nâilî de, Yahyâ'nın Eflatun fitratında olduğunu söylemektedir. Süheylî'ye göre; Yahyâ zeki biridir. Onun temiz zihninin anlayışı, ırmağın akışı gibi çabuktur. Çabuk anlayışının nişanesi, rûzgârın esintisidir.

Cihân-ı fazl-ı hikmet hazret-i Yahyâ Efendi kim
Felâtun nev-heves şâkird-i 'akl-ı hurde-dânidur (Sehmî Divanı, K.3/9)

Sana da minnet neden var iken ey bîdâd-kâr
Âlemin bir böyle üstâd-ı Felâtûn-fitnatı (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.34/12)

İntikâl-i zihn-i pâkinden nümûne cûybâr
Fehm-i tîzinden nişâne sür‘at-i bâd-i vezân (Süheylî Divanı, K.12/15)

2.3.5. Gazabı

Şairler, Yahyâ'nın lütfunu övdükleri gibi gazabında olduğunu söylemektedir. Atâyî, onun lütfunun, gül bahçesindeki çemenleri aydınlattığını söyledikten sonra, onun kahrının, soğuk hazana nefes almayı öğreten bir gazap olduğunu söyler. Şaire göre; sonbaharda görülen soğuk rüzgârlar, Yahyâ'nın gazabından kaynaklanmaktadır.

Lutfi çemen-efrûz-ı gülistân-ı keremdür
Kahrı gazab-âmûz-ı dem-i serd-i hazândur (Atâyî Divanı, K.11/27)

Fâizî, Yahyâ'nın dostları ve düşmanlarının hallerini ifade ederken, ona düşmanlık ederek gezenlerin ayağında diken olduğunu söyler. Onun sevdiği, hak yolunda olan dostlarında ise gül vardır. Yahyâ'nın her nüktesi, düşmanına hançer ve kılıç gibi saplanır.

Hilâfî pâ-y-ı husûmet- neverd-i hasmda hâr
Rızâsı fark-ı ehibbâ-yı hak-güzârda gül (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.9/11)

Hassan-ı mü'eyyed ki dil-i düşmen-i dûna
Her nüktesi şemşîr-i cefâ hançer-i kîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/24)

Yahyâ, sevmediği muhalif tavırlılar üzerinde de baskın bir güç olmuştur. Nefsine uyanların tamamını kınamış ve onlara terbiye vermiştir. Sol tarafa mensupları, sağcı yapmıştır. Onun gazabı öyle büyüktür ki kahrıyla Süreyya yıldızına bakacak olsa, onu perişan ederdi.

Te'dîbi idüp cümle hevâ ehlini ta'yîb
Eshâb-ı yemîn eyledi erbâb-ı şimâli (Rızâyî Divanı, K.16/39)

Benâtü'n-na'sa lutf itse olurdu muntazam ahvâl
Perişân olur ammâ kahrıyla baksa süreyyâya (Rızâyî Divanı, K.18/39)

Sabrî'ye göre; Yahyâ'nın kahrı, ehl-i tuğyanın yani zulüm ve küfürde ileri olan azgınların elini titretir. Nâilî, onun sahip olduğu gücün, eğer isterse, yalnız düşmanı değil, feleğin dokuz yelkenli gemisini de ortadan kaldırabileceğini söyler.

Sabâya cûy edemez sell-i seyf-i mevc bu dem
Ki kahrı lerze-dih-i dest-i ehl-i tuğyândur (Sabrî Divanı, K.5/47)

Yalnız hasmı değil maksûdu olsa kaldırır
Keşî-i nüh-bâdbân-ı çarhı bâd-ı himmeti (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.34/25)

Zuhûrî, Yahyâ'nın gazabını şöyle tarif etmektedir; O, kızgın gözlerinin bakışlarında olan parıltıyı, asırların üzerine salsa, ateş olup yanan asırlar kül olur. Her

gazaplı, öfkeli sözüyle ciğeri, ezilmiş elmas gibi yapar. Ateş, onun kahrının ateşinin kapısından geçse, rüzgâra dönüşür.

Salsa tâb-ı nazar-ı dîde-i hışm-âlûdın
Ola pür-âzer o dem tüde-i sad-sâle remâd (Zuhûrî Divanı, K.4/18)

Her kelâm-ı gazab-âlûde-i hışm-engîzi
Sûde-elmas-ı cigergâh-ı derûn-ı fussâd (Zuhûrî Divanı, K.4/19)

Geçse dervâze-i âzergede-i kahrından
Ola hem hâsiyet-i âteş o dem ‘unsur-ı bâd (Zuhûrî Divanı, K.4/20)

Cevrî, Yahyâ’yı yıldırım ve kasırgaya benzetir. O, bir yıldırım ve kasırgadır ki ona, sonsuz sahra, ateş denizi ve demir dağ birdir. O, su gibi süratle akarsa, önünde duran yüzlerce sağlam set, ona dayanamaz, yıkılır. Yârî Ahmed’e göre; Yahyâ’nın hışmı öyle büyüktür ki eğer Cevza burcuna dokunursa, onun alnını iki parça eder. Cevza, iki parlak yıldızın adıdır.

O berk-cünbiş ü sarsar-reviş ki birdür ana
Fezâ-yı deşt ile deryâ-yı nâr u kûh-ı hadîd (Cevrî Divanı, K.37/27)

Ne dem ki seyl gibi sür’at ile olsa revân
Geçer önine tayanmaz hezâr sedd-i sedîd (Cevrî Divanı, K.37/28)

Şihâb-ı savleti kim şeb-revân-ı ‘âlemdür
Dü-nîm iderdi tokınsa cebîn-i cevzâyı (Yârî Ahmed Divanı, K.26/24)

2.3.6. Koruyuculuğu

Yahyâ, haksızlığa asla tahammül edemeyen, mazlumları koruyan bir devlet adamıdır. Sadrazam Derviş Paşa haksız yere bir adamı öldürünce, bunun hesabını ondan sormuş, “o senden sorulmaz” cevabını alınca da padişahın divanını terk etmiştir. I. Ahmed, neden terk ettiğini Yahyâ’ya sorunca da şu cevabı vermiştir: “Padişah, kazaskerleri davayı dinlemek, haklıyı tutmak, mazlumları korumak için tayin eder. Şeriatı gerektirecek bir durum yokken bir adam öldürüldü. Artık benim için kadılık yapmaya imkân olmadığından divanı terke mecbur oldum.” (Ertem, 1995: 1)

Şairler, Yahyâ’nın zayıfları, fakirleri koruyup kolladığını ifade etmişlerdir. Şairler korunup, kollanmayı beklediği için, memduha sorumluluk yükletmek adına daima bu tarz söylemlerde bulunmuşlardır. Fâizî, onun zayıf kimselerin yardımcısı, üstün yaradılışlı hâkim şeklinde övmektedir. Yahyâ, fakirleri korur, onun cömert evi, kırılmış insanlar için sığınılacak yerdir. Rızâyî de, onu fakirlerin sığınağı, kendisine itimat edilen bir insan olarak görmektedir. Cevrî, onun her ihsanının, zavallı fakirlere, hastalanmış yaşlılara deva olacağını, kuvvet vereceğini söyler. Bu hususta Cem’î de, Yahyâ’yı Hızır’a benzetmektedir. O, suda batmış geminin beklediği bir kurtarıcıdır.

Avn-i zu’afâ sadr-ı ecell hâkim-i faysal
Kim ‘adl-i şerîhânesi revnak-dih-i dîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/22)

Hulk-ı fukâra-perveri âmâde zahîre
Sınımlara dâru'l-keremi hısn-ı hasîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/46)

Kehfü'l-fukarâ kıdve-i erbâb-ı yakîn kim
Reşk itmede takvâ ile müstakbele hâli (Rızâyî Divanı, K.16/21)

Zebûn-ı fakra her ihsanı mâye-i kuvvet
'Alîl-i fâkaya her bahşîşi devâ-yı müfid (Cevrî Divanı, K.37/21)

Müjde ey keştî-nişîn-i garkagâh-ı intizâr
Hızr-ı deryâ-âşinâ-yı lutf u ihsândur gelen (Cem'î Divanı, K.10/5)

Yahyâ, yalnızca fakirleri ve kimsesizleri maddi yönden korumaz. O, aynı zamanda ahir zamanın fitnelere karşı da insanları korur. Sehmî'nin ifadesiyle o, ahir zamanın fitnelerinin yolundaki tılsımlı, gizli engeldir. Yahyâ, dünyanın ihtiyacını gideren herkesin yöneldiği bir kıbledir. Sehmî'nin beytinde, devrin ciddi sıkıntılarından olan vergi konusunun şiiere nasıl yansıdığını görmekteyiz. Yahyâ'yı istekleri halleden, boş vergi toplayan yani vergi almayan kudretli insan, olarak gören şair, Yahyâ'nın sıkıntıyı giderici, koruyucu yönüne dikkat çeker.

Terakkî-bahş-ı sadr-ı sidre kadr-ı mansıb-ı fetvâ
Tılsım-ı sedd-i reh-i fitne-i âhir zamândur (Sehmî Divanı, K.3/8)

Ser-âmed hazret-i Yahyâ Efendi kim cenâbıdur
Cihânun kible-i hâcet-revâ-yı çihre-i kârı (Sehmî Divanı, K.11/10)

Çâker-i gûşe-i çeşm-i kerîm ü hikmetdür
Hall-i eşkâl-i recâ kudret-i tahsîl-muhâl (Sehmî Divanı, K.12/21)

Nâilî'ye göre; o, hem lütfun doktoru, hem şefkatin şifa evidir. Üzüntüye, derde çare olmaya her daim hazırdır. Sabrî, onun zamanında kimsenin felekten bir eziyet görmediğini söyleyerek Yahyâ'nın koruyuculuğunu övmektedir.

Çâresâz-ı baht-ı bîmâr olmağa âmâdedir
Hem tabîb-i lutfu hem dâru'ş-şifâ-yı şefkati (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.34/17)

Belâ-yı çarh ile devründe inlemez bir dil
Meğer ki gâhi ede çarh-ı sa'at efgânı (Sabrî Divanı, K.4/45)

Zuhûrî, onun zamanında zulmün, Anka kuşu gibi görülmediğini söyler. Adaletsiz, zalim düşünceler onun devrinde düğüm olmuş, perişan olmuştur. Onun zamanında kimse kimseye eziyet ve sıkıntı vermez. Yeni okumaya başlayan çocuğa, hoca tokat dahi atamaz. Eğer onun koruyuculuğu, eski yapılı saraya direk/temel olmasaydı, şiddetli olayların gürültüsü, kasırgasıyla o saray viran olurdu. Şair, burada devleti eski yapılı bir saraya, benzeterek o dönemde meydana gelen olumsuz olayları hatırlatmaktadır. Şair belki de II. Osman'ın öldürülmesi olayını kastetmektedir. Şair, Yahyâ olmasaydı devletin harap olacağını ifade etmektedir. Yahyâ, devletin de koruyucusudur.

Oldı 'ankâ ile devrinde sitem hem-lâne

Fikr-i bîdâd-ı sitem-kâra girihdür ber-bâd (Zuhûrî Divanı, K.4/15)

Kimse renciş viremez kimseye devrinde anun
Tıfl-ı nev-hâna meger sîlî-i dest-i üstâd (Zuhûrî Divanı, K.4/16)

Sarar-ı tünd-i havâdisle olurdu vîrân
Olmasa hıfzı bu eyvân-ı kühen-tarha ‘imâd (Zuhûrî Divanı, K.4/17)

Rızâyî, onun hüner ehlinin de koruyucusu olduğunu söyler. Onun cömert zamanında, hüner ehlinin gönlünden gam ve keder gitmiştir. Çünkü Yahyâ, onları bahşişleriyle destekleyerek hamilik etmektedir. Yahyâ, aynı zamanda İslâm’ın da hâmisidir.

Dil-i erbâb-ı hünerden keder-i gam gitdi
Kalmadı mevsim-i cûdında hırâs-ı iflâs (Rızâyî Divanı, K.17/18)

Vâris-i menkabet-i Hazret-i Yahyâ ki odur
Hâmi-i şer’-i hidâyet eser-i hayrû’n-nâs (Rızâyî Divanı, K.17/8)

2.3.7. Tasavvufî Yönü

Yahyâ, her ne kadar şiiirlerinde rindâne bir tavır sergilese de onun mesleği gereği tasavvufî yönü de mevcuttur. Şairler Yahyâ’nın tasavvufî yönünü de övmüşlerdir. Fâizî, onun bu özelliği hakkında en fazla söz söyleyen şairdir. Ona göre; Yahyâ takvada Bâyezîd-i Bistâmî gibidir. Zühdde âlimlerin Cüneyd-i Bagdadî’sidir. O, peygamberlerin takipçisi, günahsızların önde gidenidir. Yahyâ’nın, sürekli duayla meşgul olduğunu söyler. O, Fakr u fenâ ehli ile aynı mecliste olmaktan lezzet alırdı. Devletin işlerinden de yüz çevirirse buna şaşılmamalıdır. Kesrete asla tahammülü yoktur. Bazen büyük yerlerde âlimlere reislik yapar, bazen tasavvuf ehli ile bir köşeye çekilirdi.

Bâyezîd-i vera’ vü zühd Cüneyd-i ‘ulemâ
Peyrev-i fahr-ı rûsul pişrev-i ehl-i ‘afâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/19)

Koyup evrâdını olırdı du’âya meşgûl
Olsa takvâsı eğer gûş-zed-i mürşid-i hâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/34)

Meclis-i fakr u fenâdan geh alıpdur lezzet
Sadr-ı devletden iderse yeridür istinkâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/35)

Sıklet ü kesrete eyler mi tehammül hergiz
Meclis-i üns-i visâl içre çeken câm-ı sülâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/36)

Geh sadr-ı sa’âdetde re’îsü’l-‘ulemâdur
Geh fakr u fenâ ehli ile gûşe-nişîndür (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/44)

Nergisî, Yahyâ için; “iki denizin kavuştuğu yer” denilmesini uygun bulur. Şair burada Hz. Hızır ve Hz. Musa’nın kıssasına göndermede bulunmaktadır. Şaire göre; Allah, takvayı onda toplamıştır. Nâilî’ye göre; onun, Kâbe’nin üzerine yapıldığı Beyt-i

Ma'mur olduğunu bilenler, hakikatte kıymetinin felekten daha yüksek olduğunu anlarlar. Beyt-i Ma'mur, aynı zamanda ârif gönüllü demektir.

Zâtına mecma'-i bahreyn disem erzânî
Anda fetvâ ile cem' itdi Hudâ takvâyı (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.28)

Felekden kadri a'lâ olduğın ma'nîde fehm eyler
Bilenler Beyt-i Ma'mûr olduğın Beytü'l-Harâm üzre (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.23/20)

Zuhûrî, Yahyâ'nın eşyanın hakikatlerinin sırrını bilendiğini söyler. O, gizli nükteleri keşfeden, ilimlerin gizli hususlarını inceden inceye araştıran, Allah'ın feyiz ve lütfuna mazhar olmuş bir kimsedir. Yahyâ'nın kalbi, cilalanmış bir aynadır, kalbi âlemlerin, varlıkların sırrlarını gösterir.

Râz-dân-ı hakâyık-ı eşyâ
Kâşif-i nüktehâ-yı pinhânî (Zuhûrî Divanı, K.3/15)

Kalbi âyîne-i cilâ-dâde
Gösterür rûy-ı sırr-ı ekvânı (Zuhûrî Divanı, K.3/36)

2.3.8. Dergâhı

Şairler Yahyâ'nın dergâhı hakkında da övgü dolu sözler söylemiştir. Cem'î, onun dergâhının çatısının, dünyanın gözünün nuru, ışık veren güneşi olduğunu söyler. Şeyhî Mehmed, Yahyâ'nın muazzam dergâhının ayağının altında, feleğin tokuz ayaklı bir merdiven olacağını söyler. Süheylî de, onun dergâhının toprağının, şifalı sürme olduğunu söyler. Tıflî de, onun dergâhının garibanlar için sığınma yeri olduğunu söyleyerek Yahyâ'nın dergâhını övmektedir.

O şâh-ı kışver-i ma'nâ ki sakf-ı dergehinün
Fürûg-ı şemsesidür nûr-ı dîde-i dünyâ (Cem'î Divanı, K.8/14)

Ya'ni dergâh-ı hudâvend-i mu'azzam ki felek
Zîr-i pâyinde tokuz pâyeli bir sellem olur (Şeyhî Mehmed Divanı, K.10/11)

Hâk-i pâk-i âsitânun sürme-i ehl-i nazar
Tûtüyâ-yı gerd-i râhun kuhl-ı 'ayn-ı 'ârifân (Süheylî Divanı, K.12/2)

Feyz-yâb-ı lutfi ancak ben degül lutf-ı İlâh
Dergehin dârü'l-amân-ı ehl-i 'irfân eyledi (Tıflî Divanı, K.10/10)

2.3.9. Meclisi

Yahyâ'nın övülen bir diğer mekânı, onun meclisidir. Rızâyî, onun meclisinde yüksek rütbeli Feridun'un bile rütbesini bildiğini söyler. Cem'î de, onun irfan meclisinde, gerek Attar gerek Câmî gerek Selman olsun kimsenin ağzını açamadığını söyler. Râmî, onun temiz meclisine hizmetçi olmakla kıvanç duyulursa, buna

şaşılmaması gerektiğini ifade eder. Yârî, feleğin eğik olmasını, onun meclisinde müsaade almasına bağlamaktadır.

Bezmünde bilür rütbe-i vâlâ-yı Ferîdun
Mihrâb-nişînân-ı suhen saff-ı ni'âli (Rızâyî Divanı, K.16/30)

Kimse ağız açamaz meclis-i 'irfânında
Gerek 'Attâr gerek Câmî vü Selmân olsun (Cem'î Divanı, K.10/24)

Meclis-i pâkine 'aceb mi eger
Olsa mahdûm-ı iftihâr-ı hadîm (Râmî Divanı, K.13/47)

Kıyâm-ı bezmine ruhsat bulaydı çekmez idi
Müdâm-ı püşt-i felek inhinâ-yı a'zâyı (Yârî Ahmed Divanı, K.26/27)

2.3.10 Kasidelerde Şeyhülislâm Yahyâ İçin Kullanılan Kalıp İfadeler

Kasidelerde doğrudan Yahyâ için kullanılan bazı kalıp ifadeler vardır. Bütün kasidelerde toplam 248 kalıp ifade tespit edilmiştir. Bu kalıp ifadelerden sadece %8'i, yani 21 kalıp ifade onun edebî yönüyle ilgilidir. Din ve devlet adamlığı hakkındaki kalıp ifadeler % 43'tür. Yani 107 kalıp ifade onun din ve devlet adamlığıyla ilgilidir. Esasında adalet, cömertlik gibi yöneticilikle alakalı ifadeleri de buna dâhil edersek %50'yi geçecektir. Bu kalıp ifadeler şunlardır:

Adâlet-mu'tâd (Zuhûrî Divanı, K.4/10)
Âfitâb-ı burc-ı 'irfân (Cem'î Divanı, K.10/1)
Akdem-i hayl-i eşrâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/18)
Alem-efrâz (Kadrî Divanı, K.9/27)
Âlim-i fetvâ (Sabrî Divanı, K.4/29)
Allâme-i a'zam (Atâyî Divanı, K..11/22)
Allâme-i Rûm u 'Acem (Cem'î Divanı, K.10/7)
Ankâ-yı bâl-cünbân (Sabrî Divanı, K.5/33)
Aristo-yı hidâyet-pîşe (Rızâyî Divanı, K.18/18)
Aristo-yı suhandân (Cem'î Divanı, K.10/9)
Arş-mesned-i himmet (Yârî Ahmed Divanı, K.26/25)
Âsitân-ı sipihr-i'tilâ (Atâyî Divanı, K.27/9)
Asma'î-nihâd (Yârî Ahmed Divanı, K.26/14)
Atâ-kîş (Zuhûrî Divanı, K.4/10)
Avn-i zu'afâ (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/22)
Âyet-i fazl-ı mükerrem (Sehmî Divanı, K.11/18)
Azudu'l-mille (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/16)
Bâğ-ı himmet (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.9/16)
Bahar-ı kerem (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.9/18)
Bâzübend-i mülk (Sabrî Divanı, K.3/19)
Berk-cünbiş (Cevrî Divanı, K.37/27)
Bermekî-'atâ (Yârî Ahmed Divanı, K.26/39)
Bermekî-şiyem (Yârî Ahmed Divanı, K.26/14)
Bû Hanîfe-i devrân (Yârî Ahmed Divanı, K.26/17)
Bû Hanîfe-i sâni (Sabrî Divanı, K.4/27)

Bûlbûl-i nazm (Cevrî Divanı, K.37/13)
 Cenâb-ı kutb-ı felek-pâye (Yârî Ahmed Divanı, K.26/20)
 Cenâb-ı müfti-i müşkil-güşâ (Atâyî Divanı, K.27/8)
 Cevherî-i fazl u beyân (Atâyî Divanı, K.11/21)
 Cihân-ı fazl-ı hikmet (Sehmî Divanı, K.3/9)
 Cüneyd-i devr-i zamân (Yârî Ahmed Divanı, K.26/17)
 Çâker-i güşe-i çeşm-i kerîm ü hikmet (Sehmî Divanı, K.12/21)
 Çerâg-ı râh-nümâ-yı harîm-i Ka'be-i dîn (Cem'î Divanı, K.8/11)
 Dâd-güster-i fuzalâ (Cem'î Divanı, K.8/13)
 Dâver-i bülemlend-makâm (Atâyî Divanı, K.10/16)
 Dâver-i sûtûde-şiyem (Yârî Ahmed Divanı, K.26/16)
 Dâver-i valâ-güher (Zuhûrî Divanı, K.4/28)
 Dem-i 'İsa-veş (Rızâyî Divanı, K.18/24)
 Destgîr-i derdmendân (Cem'î Divanı, K.10/7)
 Dîbâce-i dîn ü düvel (Süheylî Divanı, K.12/3)
 Dilîr-i ma'rekegîr-i cedelgeh-i ma'nâ (Cem'î Divanı, K.8/12)
 Dür-i yektâ-yı bahr-ı 'irfân (Cevrî Divanı, K.37/15)
 Dürr-i nazm (Sabrî Divanı, K.4/25)
 Ebr-i nev-bahâr-ı mekrûmet (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.23/21)
 Edîb-i cihân (Yârî Ahmed Divanı, K.26/36)
 Edîb-i Fahr-i Râzî-menkıbet (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.23/16)
 Edîb-i mekteb-i endişe (Yârî Ahmed Divanı, K.26/37)
 Edîb-i nigû-nâm (Atâyî Divanı, K.10/14)
 Efdal-i dânişverân (Süheylî Divanı, K.12/19)
 Efdal-i efdal-zâde (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.27)
 Emîn-i devlet ü dîn (Atâyî Divanı, K.10/15)
 Fahr-ı Bû Hanîfe (Kadrî Divanı, K.9/31)
 Fahr-i millet (Süheylî Divanı, K.12/13)
 Fâris-i mizmâr-ı hikmet (Süheylî Divanı, K.12/9)
 Fâzıl-ı bî-hem-tâ (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.20)
 Fazîlet-pîşe (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.23/25)
 Fazîlet-vâye (Rızâyî Divanı, K.18/19)
 Fehm-dâni-i fen (Kadrî Divanı, K.9/29)
 Ferište-i 'ulvî (Sabrî Divanı, K.5/33)
 Ferište-i eflâk-i feyz (Sabrî Divanı, K.4/35)
 Ferr-i tâlî'-i füzelâ (Sabrî Divanı, K.4/26)
 Feylesof-ı kâr-dân (Süheylî Divanı, K.12/12)
 Feyz-âşinâ (Atâyî Divanı, K.27/2)
 Fûrûg-ı şem'-i dilârâ-yı meclis-i takvâ (Cem'î Divanı, K.8/11)
 Gavs-i dîn (Şeyhî Mehmed Divanı, K.11/11)
 Gevher-i tâc-ı ser-i rif'at (Sehmî Divanı, K.11/9)
 Girâmî bir güher (Sehmî Divanı, K.3/14)
 Girih-küşâ-yı hikem (Yârî Ahmed Divanı, K.26/18)
 Gonce-i gül-şen (Kadrî Divanı, K.9/28)
 Gül (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.9/10)
 Güzîde (Atâyî Divanı, K.10/15)
 Güzîde-i fuzalâ (Kadrî Divanı, K.9/29)
 Hâdî-i erbâb-ı dîn (Süheylî Divanı, K.12/13)
 Hâkim (Yârî Ahmed Divanı, K.26/18)
 Hâkim-i faysal (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/22)

Hâkimü'l-vakt-ı 'adâlet (Rızâyî Divanı, K.17/1)
 Hâmi-i dîn (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/43)
 Hâmî-i seccâde-i şer'-i imâm-ı kün fe-kân (Süheylî Divanı, K.12/13)
 Hâmi-i şer'-i hidâyet (Rızâyî Divanı, K.17/8)
 Hârisü'd-devle (Sabrî Divanı, K.3/19)
 Hassan-ı mü'eyyed (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/24)
 Hâtem-i rüzgâr-ı dehr-i kerem (Râmî Divanı, K.13/63)
 Hâtemü'l-vakt (Rızâyî Divanı, K.17/2)
 Hâtimetü'l-müctehidîn (Rızâyî Divanı, K.16/20)
 Hayât-ı millet ü dîn (Zuhûrî Divanı, K.3/17)
 Hazret-i müftû-i güzîn (Rızâyî Divanı, K.16/19)
 Hıyâbân-ı 'âlem-i 'irfân (Kadrî Divanı, K.9/28)
 Hızr-ı derya-âşinâ (Cem'î Divanı, K.10/5)
 Hızr-ı mu'cize-gû (Yârî Ahmed Divanı, K.26/13)
 Hızr-kadîm (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/25)
 Hidivv-i 'Ömeriyyü'l-insâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/16)
 Hidivv-i meşâyih-i İslâm (Râmî Divanı, K.13/67)
 Hikmet-mâye (Rızâyî Divanı, K.18/19)
 Hudavend-i kerem-endîşe (Zuhûrî Divanı, K.4/12)
 Hudâvend-i kerîmân (Cem'î Divanı, K.10/13)
 Hudaygân-ı kuzât-ı 'asâkir-i İslâm (Atâyî Divanı, K.10/17)
 Hudâygân-ı vahîd (Yârî Ahmed Divanı, K.26/37)
 Hurşîd-i Zuhâl-mertebe (Atâyî Divanı, K.11/24)
 Husrev-i dâniş-i 'ilm (Cem'î Divanı, K.10/7)
 Husrev-inşâyî (Yârî Ahmed Divanı, K.26/37)
 Hüdâvend-i zamân (Atâyî Divanı, K.11/20)
 Hüdâyegân-ı efâzıl (Kadrî Divanı, K.9/32)
 Hülâsa-i 'ulemâ (Kadrî Divanı, K.9/29)
 Hümâ-sâye (Rızâyî Divanı, K.18/19)
 Hümâsın (Atâyî Divanı, K.10/21)
 Hümâ-veş (Sehmî Divanı, K.3/13)
 Hüsrev-i felek-mesned (Atâyî Divanı, K.10/16)
 Hüsrev-i şâ'irân-ı tab'-ı selîm (Râmî Divanı, K.13/60)
 İmâd-ı dîn ü düvel (Sabrî Divanı, K.4/27)
 İmâd-ı şerî'ât-ı Nebevî (Sabrî Divanı, K.5/32)
 İmâdü'l-'ulema (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/16)
 İmâm-ı 'âlim (Râmî Divanı, K.13/42)
 İmâm-ı şer' ü millet (Sehmî Divanı, K.11/9)
 İrfân-ı fasl-ı bî-kerân (Süheylî Divanı, K.12/11)
 İsî-i devrân (Cem'î Divanı, K.10/1)
 İsî-menkabet (Cem'î Divanı, K.10/8)
 Ka'be-i rüşd (Râmî Divanı, K.13/52)
 Kân-ı gevher-i ma'ni (Cevrî Divanı, K.37/14)
 Kâşif-i nüktehâ-yı pinhânî (Zuhûrî Divanı, K.3/15)
 Kâşif-i râzhâ-yı Kur'ân (Zuhûrî Divanı, K.3/21)
 Kazi-i dîvân-ı şeh-i rûy-i zemîn (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/21)
 Kehf-i ümmet (Süheylî Divanı, K.12/13)
 Kehfü'l-fukarâ (Rızâyî Divanı, K.16/21)
 Kelîm-i levh-i Hudâ (Sabrî Divanı, K.5/30)
 Kelîm-i vâdi-i hikmet (Sabrî Divanı, K.4/28)

Keremkâr-ı şefik (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.22)
Kerîm ibn kerîm (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.27)
Kible-i erbâb-ı 'irfân (Cem'î Divanı, K.10/17)
Kible-i hâcet-revâ-yı çihre (Sehmî Divanı, K.11/10)
Kible-i ikbâl-i ruhsâr-ı niyâz (Sehmî Divanı, K.3/10)
Kible-i kâr-ı cihân (Sehmî Divanı, K.12/15)
Kible-i ta'lîm (Râmî Divanı, K.13/52)
Kıdve-i ezkiyâ (Râmî Divanı, K.13/42)
Kutb u âfâk-ı hüner (Sehmî Divanı, K.12/14)
Kutb-ı 'âlem (Cem'î Divanı, K.10/7)
Kutb-ı a'zam (Şeyhî Mehmed Divanı, K.11/11)
Kutb-ı Geylân (Cem'î Divanı, K.10/16)
Kuvvet-i bâzû-yı din (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.23)
Ma'delet-pîşe (Zuhûrî Divanı, K.4/12)
Mahzen-i esrâr-ı kudret (Süheylî Divanı, K.12/12)
Mahz-ı hayr-ı Hudâ (Sabrî Divanı, K.4/24)
Matla'-ı envâr-ı hikmet (Süheylî Divanı, K.12/12)
Matla'-ı mihr-i fesâhat (Süheylî Divanı, K.12/10)
Mâye-i din-pîrâ (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.23)
Mecma'-ı bahreyn (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.28)
Mefhar-i fudalâ (Yârî Ahmed Divanı, K.26/15)
Mehdî-i dîn (Cem'î Divanı, K.10/10)
Mekremet-kâr (Zuhûrî Divanı, K.3/19)
Mekremet-kâr (Zuhûrî Divanı, K.4/10)
Merkez-i pergâr-ı dâniş (Süheylî Divanı, K.12/19)
Mesned-ârâ-yı sadr-ı Nu'mânî (Zuhûrî Divanı, K.3/17)
Mesned-i ehl-i hüner (Rızâyî Divanı, K.17/9)
Mesned-i fetvâ (Sehmî Divanı, K.11/11)
Mihr-i asman (Rızâyî Divanı, K.18/19)
Mihr-i dırahşân (Cem'î Divanı, K.10/2)
Mir-i mülk-i sühân (Râmî Divanı, K.13/55)
Mu'temed-ı devlet ü dîn (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/20)
Mu'allâ-rütbe (Sehmî Divanı, K.11/12)
Mu'allim-i menşûr-ı 'ilm ü hikmet (Yârî Ahmed Divanı, K.26/38)
Muktedâ-yı dîn-penâhan (Cem'î Divanı, K.10/10)
Murâd-ı mülk ü milel (Sabrî Divanı, K.4/27)
Mû-şikâf u desîse-dân-ı 'ulûm (Zuhûrî Divanı, K.3/16)
Mû-şikâf-ı dil-i tedkîk (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.22)
Müftî-i 'âlem (Cem'î Divanı, K.9/21)
Müftî-i 'ilm-i İlâhî (Sabrî Divanı, K.3/20)
Müftî-i a'lem (Şeyhî Mehmed Divanı, K.11/11)
Müftî-i devrân (Cem'î Divanı, K.10/8)
Müftî-i devr-i zamân (Tıflî Divanı, K.10/7)
Müftî-i müşkilât-ı heft-iklîm (Râmî Divanı, K.13/41)
Müftî-i pâkize-neseb (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.25)
Müftî-i sûtûde-'amel (Sabrî Divanı, K.4/27)
Münkî-i devrân (Yârî Ahmed Divanı, K.26/20)
Mürşid-i hankâh-ı dîn ü salâh (Râmî Divanı, K.13/52)
Mürşid-i şâhenşeh-i İrân u Tûrân (Cem'î Divanı, K.10/6)
Müsellem-pâye (Sehmî Divanı, K.11/11)

Nakd-i feyz-sermâye (Rızâyî Divanı, K.18/19)
Nakkâd-ı suhan (Atâyî Divanı, K.11/21)
Nâsihu'd-devle (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/16)
Nass-ı kıyâm-ı devlet (Sehmî Divanı, K.12/14)
Nâz-bû-yı gül-i bağ (Kadrî Divanı, K.9/28)
Neyyir-i evc-i takvâ (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.21)
Nihâl-i bâğ-ı rif'at (Rızâyî Divanı, K.18/17)
Nizâm-ı dîn ü devlet (Rızâyî Divanı, K.18/17)
Nu'man-ı Sânî (Sehmî Divanı, K.3/6)
Nu'man-ı zemân (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/20)
Nûr-ı cebîn-i 'izz ü devlet (Sehmî Divanı, K.3/21)
Pâdişâh-ı ehl-i dil (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.34/13)
Pâk-i dil (Cevrî Divanı, K.37/16)
Pâk-meşreb server (Tıflî Divanı, K.10/12)
Peyrev-i fahr-ı rûsul (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/19)
Pîşe-geh-ârâ-yı şerî'at (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/19)
Pişrev-i ehl-i 'afâf (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/19)
Râstin (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/20)
Râz-dân-ı hakâyık-ı eşyâ (Zuhûrî Divanı, K.3/15)
Revnaq-efzâyı mülk-i Osmânî (Zuhûrî Divanı, K.3/18)
Revnaq-ı rûy-ı zemîn (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.23)
Risto-yı Hüdâ-pîşe (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/23)
Rûh-ı devlet (Zuhûrî Divanı, K.3/17)
Rûh-ı sadr-ı memleket (Cem'î Divanı, K.10/8)
Rûkn-i devlet (Cem'î Divanı, K.10/8)
Rûkn-i sadr-ı hudâyegân-ı kerîm (Râmî Divanı, K.13/63)
Rûknü'l- mülk (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.10/16)
Sa'd-ı hikmet-endîşe (Rızâyî Divanı, K.18/18)
Sadr-ı 'âlî-menkabet (Süheylî Divanı, K.12/12)
Sadr-ı 'ilmün mîri (Süheylî Divanı, K.12/6)
Sadr-ı ecell (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/22)
Sadr-ı hurşîd-eser (Zuhûrî Divanı, K.4/28)
Sadr-ı zemâne (Atâyî Divanı, K.10/15)
Sadrü'l-fuzelâ (Rızâyî Divanı, K.16/20)
Safâ-yı meşreb-i tâb (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.9/8)
Sânî-i İbn-i Abbâs (Rızâyî Divanı, K.17/9)
Sarsar-reviş (Cevrî Divanı, K.37/27)
Sedd-i reh-i fitne-i âhir zamân (Sehmî Divanı, K.3/7)
Ser-defter-i kül hazret-i sadrü'l-'ulemâ (Atâyî Divanı, K.11/21)
Ser-i sūdûr-ı kirâm (Atâyî Divanı, K.10/15)
Seyf-i fazl-ı Yezdânî (Sabrî Divanı, K.4/26)
Sipeh-keş-i belağâ (Sabrî Divanı, K.4/26)
Sipihr-i cûd-ı kerem (Yârî Ahmed Divanı, K.26/16)
Sipihr-i fazl u hikmet (Sehmî Divanı, K.11/9)
Sipihr-mertebe (Yârî Ahmed Divanı, K.26/22-34)
Sûret-i şahs-ı ihsân (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.24)
Sütüde (Atâyî Divanı, K.10/15)
Sütüde (Kadrî Divanı, K.9/30)
Şâh-ı kişver-i ma'nâ (Cem'î Divanı, K.8/14)
Şehenşâh-ı cihân (Tıflî Divanı, K.10/8)

Şehenşeh-i 'ulemâ (Cem'î Divanı, K.8/13)
Şehenşeh-i 'ulemâ (Sabrî Divanı, K.4/26)
Şehr-yâr-ı memalik sitân-ı dâniş (Atâyî Divanı, K.10/18)
Şehsuvâr-ı fuzalâ (Cem'î Divanı, K.9/21)
Şeh-süvâr-ı sühan (Kadrî Divanı, K.9/27)
Şeref-i necm-i Hüdâ (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.21)
Şeyhul-'ulemâ (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/19)
Şeyhü'l-'ulemâ (Rızâyî Divanı, K.16/19)
Şeyhü'l-İslâm-ı celî-şân (Sehmî Divanı, K.12/14)
Şeyhü'l-İslâm-ı kubbetü'l-İslâm (Râmî Divanı, K.13/41)
Umde-i rûkn-i Ka'be (Râmî Divanı, K.13/42)
Üstâd-ı Felâtûn-fitnat (Nâilî-i Kadîm Divanı, K.34/12)
Üstâd-ı felek-kevkebe (Atâyî Divanı, K.11/23)
Üstâd-ı mu'azzam (Şeyhî Mehmed Divanı, K.11/10)
Vâhibü'l-elf-i kerem (Rızâyî Divanı, K.17/3)
Vâkıf-ı esrâr-ı hafâyâ-yı hikem (Şeyhî Mehmed Divanı, K.10/13)
Vâris-i câh u rüteb (Nergisî, Meşâkku'l-Uşşâk, b.25)
Vâris-i Resûl-i Emîn (Kadrî Divanı, K.9/29)
Vaz'-ı yegâne (Atâyî Divanı, K.10/15)
Yahyâ-yı Mesihâ-dem (Rızâyî Divanı, K.16/24)
Yahyâ-yı Mesihâ-nefes (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/25)
Yegâne-i 'âlem (Cevrî Divanı, K.37/28)
Yeminü'l-mille (Sabrî Divanı, K.3/19)
Yûsuf-ı sâni (Kaf-zâde Fâizî Divanı, K.11/21)

SONUÇ

Bir devlet adamı ve şair olan Yahyâ için 17 şair, toplam 33 kaside yazmıştır. Bu kasideler bize gösteriyor ki Yahyâ her ne kadar önemli bir şair olsa da, devrinde daha ziyade devlet adamlığı yönü ile ön plana çıkmıştır. Yazılan kasidelerin neredeyse tamamı klasik kaside tertibine uygun yazılmıştır. Ancak devrin bir özelliği olarak doğrudan fahriye, medhiye ile başlayan kasideler de görülmektedir.

Ona yazılan kasidelerde, onun devlet adamlığı yönünün daha ağır bastığı tespit edilmiştir. Bunda kaside nazım şeklinin de önemli payı vardır. Kaside daha çok "beklentilerin" aracı olmuştur. Gazelerde Yahyâ'nın adının geçtiği beyitlere baktığımızda, onun devlet adamlığından ziyade şairliğinin ön planda olduğu görülmektedir. Devlet içerisinde önemli bir konumda olması hasebiyle, şairler tarafından ağırlıklı olarak kendisinden yardım ve dua beklenmiştir.

Şairlerin Yahyâ için birden çok kaside yazması, Yahyâ'nın aldığı görevlerle alakalıdır. Şairlerin üçer defa kaside sunması, onun üç defa şeyhülislâmlık makamına getirilmesi sebebiyle olabilir. Yahyâ için bu kadar çok kaside yazılması ve yazılan kasidelerde olumsuz bir tek beytin bulunmaması, Yahyâ'nın şairler tarafından ne kadar saygı gördüğünü göstermektedir.

KAYNAKÇA

ALTUNSU, Abdulkadir (1972). *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.

- BAYRAKTUTAN, Lütfi (1990). *Şeyhülislâm Yahyâ; Hayatı, Edebî Kişiliği, Sanatı, Eserleri ve Divanından Seçmeler*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERTEM, Rekin (1995). *Şeyhülislâm Yahyâ Divanı*, Ankara; Akçağ Yayınları.
- KAYA, Bayram Ali (2013). *Yahyâ Efendi, Zekerriyâzâde*, T.D.V İslam Ansiklopedisi, C.43, s.s. 245-246
- KAVRUK, Hasan (2014). *Şeyhülislâm Yahyâ*, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü.
- TUZALAN, Sabahat Özenmiş (2010). *Şeyhülislâmlara Sunulan Kasideler*, Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi.

DİVANLAR

- Atâyî Divanı* (Haz: Saadet Karaköse, Malatya, 1994)
- Cem'î Divanı* (Haz: Birgül Koparan, Y.L. Tezi, Selçuk Üni. Konya, 1995)
- Cevrî Divanı* (Haz: Hüseyin Ayan, Atatürk Üni. Basımevi, Erzurum, 1981)
- Fâizî Divanı* (Haz: Halil İbrahim Okatan, Dr. Tezi, Ege Üni. İzmir, 1995)
- Kadrî Divanı* (Haz: Mehmet Külahlıoğlu, Y.L. Tezi, Selçuk Üni. Konya, 1997)
- Nâilî Divanı* (Haz: Haluk İpekten, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990)
- Nergisî, Meşakku'l-Uşşâk* (Haz: Bahri Selçuk, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, 2009)
- Râmî Divanı* (Haz: M. Sadık Erdağı, Dr. Tezi, İnönü Üni. Malatya, 1998)
- Rızâyî Divanı* (Haz: Ali Zor, Y.L. Tezi, Atatürk Üni. Erzurum, 1999)
- Sabrî Divanı* (Haz: Hasan Kasır, Y.L. Tezi, Atatürk Üni. Erzurum, 1990)
- Sehmî Divanı* (Haz: Elif Dirican, Y.L. Tezi, Gazi Üni. Ankara, 2007)
- Sıdkî Paşa Divanı* (Haz: Mehtap Erdoğan, Y.L. Tezi, Cumhuriyet Üni. Sivas, 2005)
- Süheylî Divanı* (Haz: Esat Harmancı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007)
- Şeyhî Mehmed Divanı* (Haz: Betül Dönmez Parlak, Y.L. Tezi, İstanbul Üni. İstanbul, 2006)
- Tıflî Divanı* (Haz: Bekir Çınar, Dr. Tezi, Fırat Üni. Elazığ, 2000)
- Yârî Divanı* (Haz: Nurgül Karayazı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, 2013)
- Zuhûrî Divanı* (Haz: Asiye Kahraman, Y.L. Tezi, Selçuk Üni. Konya, 2002)